

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1998

1997 YILI DEĞERLENDİRMESİ
1998 YILI BEKLENTİLERİ

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1998

1997 YILI DEĞERLENDİRMESİ
1998 YILI BEKLENTİLERİ

OCAK 1998

(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL
Tel: (0.212) 213 61 00 (20 hat) Fax: (0.212) 213 78 90 - 216 01 42

Bu Araştırma Raporu MÜSİAD'da Araştırmalar Komisyonu
Yönetiminde MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu
tarafından hazırlatılmıştır.

ISBN 975-7215-21-X

Dizgi, İ Düzen: Sina 532 51 79

Baskı: Eksen 577 09 17

Her hakkı mahfuzdur.
Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni
alınmak veya MÜSİAD kaynak
gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Önsöz

1997 Yılı Türk ekonomisi için, yoğun siyasi istikrarsız ortamında yüksek büyüme performansının tekrarlandığı, ancak özellikle yılın ikinci yarısında uygulanan "ekonomi politikaları" (I) sonucu enflasyonun ciddi bir sıçrama göstererek yeniden % 100 seviyesine dayandığı bir yıl olmuştur. Türk ekonomisindeki büyümenin siyasi arenadaki gelişmelerden giderek artan oranda bağımsızlaşması olumlu ve cesaret verici bir gelişme olmakla birlikte, siyasi istikrar hala ülkemizde uzun soluklu ekonomik ve sosyal gelişmenin ön şartı olmaya devam etmektedir.

Mevcut hükümet, yapısı ve Parlamento'daki desteği itibariyle, maliye, sosyal güvenlik, bankacılık, vergi, iç borçlanma, v.b. temel konularda ülkemizin öncelikle ihtiyaç duyduğu reformları yapacak siyasi irade ve istekliliğe sahip bulunmamaktadır. Üç partinin koalisyonu ile azınlık hüviyetinde kurulan mevcut hükümet bu zayıf yapısı ile, ne demokrasiyi koruyacak ve geliştirecek ne de ekonomik ve siyasi alanda ülkeyi rahatlatacak karar verme ve icraat erkine sahip değildir.

Ülkemizdeki siyasi gerginlikler, çalkantılar ve kronikleşen ekonomik sorunlarla birlikte, Türkiye uluslararası ilişkilerde de yalnızlığa itilmiş bulunmaktadır. Türkiye'de bazı çevrelerin onlarca yıldır Batı'ya tavizkar politikalarına rağmen Avrupa Birliği Türkiye'ye karşı tavrını netleştirmekte, Kıbrıs'ta çözümsüzlük sürmekte, İslam dünyası ile ilişkiler adeta dondurulmuş bulunmaktadır. Türkiye, dış ilişkilerinde herhangi bir vizyonu ve stratejik planı olmadığı için, tehlikeli bir biçimde kaos ve yalnızlığa doğru sürüklenmektedir.

Bu sebeple, 1998 yılı içinde yapılacak bir erken genel seçim Türkiye'de parlamenter ve özgürlükçü demokratik sistemin yeniden tesis edilmesi ve ekonomik istikrara giden yolun açılması açısından büyük önem taşımaktadır. **1998 yılı önce seçim, ardından demokrasi ve ekonomide onarım yılı** olmalıdır.

Ekonomide yüksek oranlı ve "kurumsallaşmış" enflasyonun düşürülmesi, kararlı bir şekilde hareket edilerek 3-5 yıllık bir geçiş programının uygulanmasını gerektirdiği için, siyasi açıdan güçlü bir hükümet yapısının, toplumun geniş kesimlerinin desteğini alacak bir **"orta vadeli sürekli kalkınma içinde istikrar programı"** uygulaması gereklidir. Bu program ekonomide yeniden yapılanmayı hedeflemeli, bu hedef IMF'nin önerdiği "monetarist" ve sınırlayıcı, gelişmeyi durdurucu bir takım politikalar yerine, ihracat, büyüme, kamu açıklarının azaltılması ve ekonomide rekabetin artırılmasıyla sağlanacak fiyat istikrarına dayalı bir temelde gerçekleştirilmelidir.

MÜSİAD olarak hazırladığımız bu rapor, en son veriler ışığında 1998 yılı başında Türkiye ekonomisinin son durumuna ilişkin değerlendirme ve tesbitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu raporun kamuoyuna ve ekonomi yönetimine sorunların çözümü konusunda yardımcı olmasını diliyoruz.

Saygılarımla,

Erol YARAR

MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

ÖZET-DEĞERLENDİRMELER	1
BÖLÜM I: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIM, İŞGÜCÜ PİYASASI	5
1- Gayrisafi Millî Hasıla ve Büyüme Performansı	5
2- Yatırımlar	9
3- İşgücü Piyasası	10
BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KAMU BORÇLANMASI VE KİT'LER	13
1- Konsolide Bütçe Gelişmeleri	13
2- Konsolide Bütçedeki Bazı Ana Eğilimler	17
3- İç Borçlanma	18
4- 1998 Bütçesi	21
5- Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler)	22
BÖLÜM III: PARA, MEVDUAT, KREDİ HAREKETLERİ	25
1- Merkez Bankası Parasal Büyüklükleri ve Para Arzı	25
2- Mevduat Gelişmeleri	28
3- Kredi Gelişmeleri	30
4- Faiz Oranları	31
6- Sermaye Piyasası	32
BÖLÜM IV: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON	35
1- Genel Fiyat Düzeyi	35
2- Kamu ve Özel Kesim Fiyatları	38
BÖLÜM V: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	41
1- Ödemeler Dengesi	41
2- Dış Borçlar	43
3- Yabancı Sermaye	44
4- Uluslararası Rezervler	45
5- Döviz Kurları	46
6- Avrupa Birliği ile İlişkiler ve Gümrük Birliği	48
BÖLÜM VI: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, ÖNERİLER VE 1998 YILI TAHMİNLERİ	53
1. 1997 Yılı Genel Değerlendirmesi	53
2. 1998 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi ve Beklentiler	54
3. MÜSİAD'ın 1998 Yılı İçin Önerileri	59
4- MÜSİAD'ın Ekonomide 1998 Yılı Tahminleri	71

Tablolar

BÖLÜM I: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIM, İŞGÜCÜ PİYASASI

Tablo 1: Toplam Harcamalar (1997)	6
Tablo 2: Gayrisafi Millî Hasıla Artış Hızı	6
Tablo 3: Sektörler İtibarıyla Büyüme Hızları (1997)	7
Tablo 4: Sanayi Üretimi	8
Tablo 5: İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı (%)	9
Tablo 6: Yatırım Teşvik Belgeleri (Ocak-Ekim 1997)	9
Tablo 7: İşgücü Piyasası	10
Tablo 8: Özel İmalat Sanayiinde Üretkenlik-Ücret ilişkisi	11

BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KAMU BORÇLANMASI VE KİT'LER

Tablo 9: Revize Bütçe Hedefleri (1997)	14
Tablo 10: Konsolide Bütçe Gelir-Gider Dengesi	16
Tablo 11: Konsolide Bütçedeki Bazı Temel Eğilimler	17
Tablo 12: İç Borç Stoku (Milyar TL)	19
Tablo 13: İç Borçlanmada Faiz Oranları (1997 Yılı)	20
Tablo 14: İşletmecî KİT'lerin Durumu (Milyar TL)	23

BÖLÜM III: PARA, MEVDUAT, KREDİ HAREKETLERİ

Tablo 15: Merkez Bankası Analitik Bilançosu (Milyar TL)	26
Tablo 16: Para Arzının Belirlenmesi	27
Tablo 17: Bazı Tasarruf Araçlarının Mukayeseli Yıllık Getiri Oranları (Yüzde)	28
Tablo 18: Türk Lirası Banka Mevduatları	29
Tablo 19: Döviz Tevdiat Hesapları	29
Tablo 20: Kredi Stoku	30
Tablo 21: Merkez Bankası İç Kredi Genişlemesi	31
Tablo 22: Faiz Oranları	32
Tablo 23: İMKB Endeksi	33
Tablo 24: İkinci El Piyasası İşlem Hacmi (Milyar TL)	33

BÖLÜM IV: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

Tablo 25: Yıllık Enflasyon Hızı	36
Tablo 26: Aylık Fiyat Artışları	36
Tablo 27: Kamu ve Özel Kesim Fiyat Artışları	38
Tablo 28: İç Ticaret Hadleri (1994 = 100)	39

BÖLÜM V: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Tablo 29: Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)	41
Tablo 30: Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	42
Tablo 31: Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları)	43
Tablo 32: 1998 Yılı Dış Borç Ödemeleri (Projeksiyon)	44
Tablo 33: Uluslararası Rezervler (Milyon Dolar)	45
Tablo 34: Türk Lirasının Dış Değer Kaybı	46

BÖLÜM VI: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, ÖNERİLER VE 1998 YILI TAHMİNLERİ

Tablo 35: MÜSİAD'ın Ekonomide 1998 Yılı Tahminleri	71
--	----

Özet-Değerlendirmeler

Türk ekonomisi yüksek büyüme performansını 1997 yılında da sürdürmüştür. Başlangıçta öngörülen % 4 oranındaki büyüme hedefine karşın, büyük ölçüde imalat sanayi üretim artışına dayalı olarak ekonomi yılın ilk dokuz aylık dönemi itibarıyla % 6,2 büyüme göstermiştir. Tarım sektöründeki küçülmeye karşın, büyüme hızının yılın tamamı için % 6 - 6,5 civarında gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. 1997 yılında gerçekleşen büyüme hızının yine büyük ölçüde yurtiçi tüketim talebinden (özellikle dayanıklı tüketim malları talebindeki ciddi artıştan) kaynaklandığı gözlenmektedir. Dış talebin büyümeye katkısının daha da artırılması, büyümede iç talep faktörünün azaltılması, "fiyat istikrarı içinde sürdürülebilir bir büyüme"nin sağlanmasında vazgeçilmez bir koşuldur.

1997 yılının ilk yarısına ait istatistikler, gerek özel gerekse kamu kesimi yatırımlarının program öngörülerini aştığına işaret etmektedir. Kamu kesimi yatırımları bu yılın ilk altı ayı itibarıyla bir önceki yıla göre % 25, özel kesim yatırımları da % 9,2 reel artış göstermiş, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artışın % 11 düzeyinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

DİE hanehalkı işgücü anketleri açık işsizlik oranının 1996 yılı Nisan ayında % 5,9'dan bu yılın Nisan ayında % 6,3'e yükseldiğini göstermektedir. Yaklaşık her üç kişiden bir tanesinin lise ve daha yüksek eğitim görmüş kişiler olduğu Türkiye'de halen 400 bine yakın genç nüfus "eğitimli işsizler" grubunda yer almaktadır. Genç bir nüfus yapısına sahip ülkemizde, hızlı şehirleşme ve sanayi sektörünün yeni istihdam alanları sağlama konusunda yetersiz kalması, yüksek işsizlik ve "eğitimli işsizliği" önümüzdeki yılların en temel sorununu haline getirecektir.

1997 yılının ilk on aylık bütçe uygulaması 1.311 trilyon TL bütçe açığı ile neticelenmiştir. Bütçe açığı, bütçe harcama hedeflerinin gerçekleştirilememesinden ziyade gelir hedeflerinin sağlanamamasından kaynaklanmıştır. Başlangıçta ivme kazanmaya başlayan özelleştirme sürecinin daha sonra kesintiye uğraması ile birlikte, vergi-dışı normal gelirler hedeflerin çok gerisinde kalmıştır. İlk aylarda kamu borçlanma faiz oranlarındaki düşüş eğilimi daha sonraki aylarda yerini tekrar yükselme eğilimine bırakmış, borç faiz oranlarında

hedeflenen düşüşün gerçekleşmemesi, bütçe dengliği hedefini tehlikeye sokan temel etkenlerden birisi olmuştur. Haziran ayı sonundaki hükümet değişikliği ile birlikte, bütçe hedefleri revize edilmiş, bütçe harcama hedefleri % 20 oranında artırılırken bütçe gelir hedefleri % 18 azaltılmıştır. Bu revizyon ile, 1997 yıl sonu bütçe açığı 2400 trilyon TL olarak hedeflenmiştir. Toplam konsolide bütçe gelirleri yılın ilk 10 aylık döneminde % 106 artışla 4.336,7 trilyon TL, bütçe harcamaları ise % 76 artışla 4.930,9 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. İlk on ay itibarıyla bütçe 594 trilyon TL açık göstermekle birlikte gerçek açık miktarı 1.311 trilyon TL seviyesindedir. Bütçe açığının milli gelire oranının 1997 yılına % 8,5 - 9,0 gibi yine yüksek düzeylerde teşekkül edeceği anlaşılmaktadır.

Personel harcamaları payının bütçe hedeflerine yakın (% 26 civarında), yatırım harcamaları payının (% 7,5) ise bütçe hedeflerinin bir miktar altında kaldığı tahmin edilmektedir. 1997 yılı bütçe gerçekleşme tahminleri, faiz harcamalarının toplam gelirler içindeki payının hedeflenenin üzerinde, % 50 civarında gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

Toplam iç borç stoku 1997 yılının ilk 6 ayında % 33, Haziran ayını takip eden beş aylık dönemde de % 38 artarak Kasım sonu itibarıyla 5.779 trilyon TL'ye ulaşmıştır. İç borç stoku 12 ay itibarıyla 1997 Aralık sonunda bir önceki yıla mukayese ile % 99,6'lık bir artışla 6.283 trilyon TL'ye yükselmiştir. Devlet 1998 yılında her 100 TL'lik vergi gelirinin yaklaşık 70 TL'sini, her 100 TL'lik toplam bütçe gelirinin de 55 TL sini faiz giderlerine harcamayı planlamaktadır. Mevcut durumun devamı durumunda, bir kaç sene sonra vergi gelirleri faiz giderlerini dahi karşılamaya yetmeyebilecektir. Bu sebeble; devletin mevcut iç borç stokunu bir an önce azaltması ve faiz yükünü hafifletecek yöntemlere ağırlık vermesi kritik öneme haiz bulunmaktadır. Ne var ki, 1998 Bütçesi de bu anlamda ümit veren bir bütçe olmaktan uzaktır. 1998 Bütçesi Türkiye bütçesindeki temel yapısal bozuklukların çözümüne yönelik herhangi bir katkı ya da yenilik getirmemektedir. Ekonomi üzerindeki mevcut faiz ipoteği kalkmadıkça istikrar amacına uygun para, maliye ve döviz kuru politikalarının uygulanma imkanı yoktur. 1998 bütçesi bir "istikrar programı"nın parçası olarak sunulmasına rağmen, bir istikrar bütçesi değil, milli gelirin % 12'sini devletin borç faizine harcayan bir bütçedir.

Yoğun siyasi belirsizlik ortamına rağmen 1997 yılı mali piyasalarda ciddi boyutta istikrarsızlığın yaşanmadığı bir dönem olmuştur. Merkez Bankası bilanço büyüklüğü bir önceki yıla benzer oranda bir genişleme gösterirken, Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artış Merkez Bankası parasal büyüklüklerini belirleyen temel etken olma özelliğini 1997 yılında da sürdürmüştür. Tedavüle çıkan para miktarı, 1997 yılında % 82, geniş tanımlı para arzı (M2Y) da % 97 artış göstermiştir. ANASOL-D hükümetinin kurulması ile birlikte Merkez Bankası ile Hazine arasında varılan yazılı protokol, MB'nin Hazine'ye yeni kredi açma-

masını öngörmüş, bu protokolün MB'na uygulayacağı para politikaları konusunda daha fazla bağımsızlık sağlayacağı beklentisi oluşmuştu. MB'nin yılın ikinci yarısında yeni kısa vadeli avans açmamasına rağmen, tedavüle sürülen para miktarı ve rezerv para miktarında ciddi artış gözlenmiştir. Tedavüle çıkan para miktarı ve rezerv para miktarındaki kaydadeğer artış, Merkez Bankası'nın -Hazine'nin rahat borçlanabilmesine imkan tanımak için- bankalardan döviz satın alıp Türk Lirası vermesinden kaynaklanmıştır. Kamu finansman dengesi kurulmadıkça, Hazine'nin borçlanma ihtiyacı devam ettikçe MB'nin bağımsız para politikaları gütmesi büyük ölçüde kağıt üzerinde kalan bir temenni olmaya devam eder.

Toplam konsolide banka mevduatları 1997 yılında bir önceki yıla göre daha yavaş, toplam kredi stoku da daha hızlı bir genişleme göstermiştir. Merkez Bankası'nın açtığı gerek dolaylı ve gerekse dolaysız krediler 1997 yılında daralma göstermiş, MB iç kredilerindeki daralma esas itibarıyla kamu kesimine (hemen tümüyle Hazine'ye) açılan kredilerdeki azalmadan kaynaklanmıştır.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası uzun süredir beklenen yukarı yöndeki çıkışını 1997 yılında sürdürmüş, borsa endeksi yüzde 77 civarında reel (enflasyondan arındırılmış) bir artış göstermiştir.

DİE toptan eşya ve tüketici fiyat endeksleri, yıllık enflasyon hızının 1997 yılında bir önceki yıla göre yükseldiğini göstermektedir. Tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon hızı, 1996 Aralık sonu itibarıyla % 79,8'den 1997 Aralık sonu itibarıyla % 99,1'e, toptan eşya fiyatlarına göre enflasyon da % 84,9'dan % 91,0'e yükselmiştir. Yılın ikinci yarısında yapılan büyük çaplı kamu fiyat ayarlamalarının (zamların) herhangi bir istikrar programına ve kamuoyunu ikna eden bir gerekçeye dayandırılmadan yapılması piyasalardaki enflasyon beklentilerini daha da arttırmıştır. Yapılan büyük çaplı zamlar sonucu, kamu fiyat artışları yıllık bazda özel kesim fiyat artışlarının üzerinde seyretmiştir. Türk ekonomisi 1998 yılına da yüksek bir enflasyon stoku ile girmiştir. 1998 yılı için hedeflenen % 64 ortalama enflasyona karşın, 1997 yılından devreden enflasyon stoku % 33 civarındadır. 1998 yılı resmi enflasyon hedefinin gerçekleştirilmesi için aylık ortalama enflasyonun % 3,5 oranını geçmemesi, yani 1997'de gerçekleşen aylık ortalama enflasyonun yarı yarıya yakın bir oranda azalması gerekmektedir.

Bu raporun yayına hazırlandığı tarihte mevcut resmi dış ticaret verileri, ihracatın yılın ilk dokuz aylık döneminde % 3,5 azalışla 22.443 milyon Dolar, ithalatın da % 9,7 artışla 33.384 milyon Dolar düzeyinde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Dış ticaret açığı (bavul ticareti dahil) ilk dokuz ayda 10.941 milyon Dolar, cari işlemler açığı da ilk dokuz ayda

1.113 milyon Dolar civarında gerçekleşmiştir. 1997 yılında cari işlemler hesabına olumlu katkı sağlayan bir faktör turizm gelirlerinde gerçekleştirilen kaydadeğer artış olmuştur. İlk dokuz aylık dönemde, kısa-vadeli net sermaye girişleri geçen yılın altında kalırken, uzun vadeli yatırım yoluyla net sermaye girişi kaydadeğer bir boyutta gerçekleşmiştir.

Döviz kurları 1997 yılında da büyük ölçüde Merkez Bankası'nın denetiminde gelişme göstermiş, yüzde elli ABD Doları-yüzde elli Alman Mark'ından oluşan döviz sepeti Türk Lirası'na karşı % 78 oranında değer kazanmıştır.

BÖLÜM I

GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIM, İŞGÜCÜ PİYASASI

1. Gayrisafi Milli Hasıla ve Büyüme Performansı

Yılın ilk 9 aylık dönemine ilişkin veriler, Türk ekonomisinin yüksek büyüme performansını 1997 yılında da tekrarladığına işaret etmektedir. Başlangıçta öngörülen % 4 oranındaki büyüme hedefine karşın, ekonomi ilk dokuz aylık dönem itibarıyla % 6,2 oranında büyüme kaydetmiş olup, büyüme hızının yılın tamamı için % 6 - 6,5 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Üçer aylık dönemler itibarıyla ele alındığında GSMH'nin birinci çeyrekte % 6,1, ikinci çeyrekte % 7,1, üçüncü çeyrekte de % 5,6 büyüdüğü gözlenmiştir.

1996 yılında % 5'in bir miktar üzerinde büyüme gösteren tarım sektörü, 1997 yılının ilk 9 aylık dönemi itibarıyla % 1,2 oranında daralma göstermiş olup, tarımsal üretimin yılın tamamı için eksi büyüme göstereceği tahmin edilmektedir. Tarım sektöründeki küçülmeye karşın, sanayi sektörünün bir önceki yıla göre daha hızlı büyüdüğü gözlenmektedir. Geçen yılın tamamı için % 7,1 büyüme gösteren sanayi sektörü bu yılın ilk 9 ayında % 10,5 civarında bir büyüme kaydetmiştir.

Diğer sektörler itibarıyla ele alındığında; inşaat sektörünün 1997 yılında % 1 civarında oldukça yavaş bir büyüme kaydettiği, ticaret sektörünün ise % 9,5 büyüme sağladığı görülmektedir.

Özetle; 1997 yılında hedeflenenin üzerinde gerçekleşen büyüme büyük ölçüde imalat sanayi üretim artışından kaynaklanmıştır.

TABLO 1: TOPLAM HARCAMALAR (1997)

Yüzde Değişme

	NOMİNAL (1997 Cari Fiyatları)	REEL (1987 Sabit Fiyatlarıyla)
I. ÖZEL NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	91,7	8,1
II. DEVLETİN NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	107,7	-1,6
III. GAYRİSAFİ SABİT SERMAYE YATIRIM HARCAMALARI	95,4	11,2
(a) KAMU SEKTÖRÜ	128,9	25,0
(b) ÖZEL SEKTÖR	90,4	9,2
IV. STOK DEĞİŞMELERİ		
V. MAL VE HİZMET İHRACATI	108,5	16,0
VI. MAL VE HİZMET İTHALATI (-)	98,9	13,9
GAYRİSAFİ YURTIÇI HASILA ⁽¹⁾	93,1	6,7
(İstatistik Hata)		
GAYRİSAFİ YURTIÇI HASILA ⁽²⁾	94,5	6,6

(1) Toplam Harcamalar

(2) Üretim Yoluyla GSYİH

Kaynak: DİE

TABLO 2: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA ARTIŞ HIZI ⁽¹⁾

Yüzde

	9 - AYLIK	
	1997	1996
TARIM	-1,2	2,3
SANAYİ	10,6	7,1
İmalat Sanayi	11,8	6,9
İNŞAAT	1,0	4,3
TİCARET	9,5	9,0
İTHALAT VERGİSİ	8,4	28,3
GAYRİSAFİ YURTIÇI HASILA	6,1	7,0
DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	11,2	-
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	6,2	7,2

(1) 1987 Üretici Fiyatlarıyla

Ekonomideki toplam harcamalar açısından bakıldığında; yılın ilk altı aylık dönemi itibarıyla özel nihai tüketim harcamalarının % 8,1 oranında reel bir artış gösterdiği, devletin nihai tüketim harcamalarının ise bir miktar daralma (% 1,6) gösterdiği gözlenmiştir. Kamu sabit

sermaye yatırım harcamaları % 25, özel sektör sabit sermaye harcamaları ise % 9,2 oranında reel artış kaydetmiştir. 1997 yılı Program hedefleri ile mukayese edildiğinde, gerek tüketim gerekse reel yatırım harcamalarının program hedeflerinin oldukça üzerinde seyrettiği görülmektedir. Toplam sabit sermaye harcamaları programda öngörülen % 7,5 oranındaki reel artış hedefine karşın, büyük ölçüde kamu yatırımlarındaki genişlemeye dayalı olarak, % 11'in üzerinde artış göstermiştir.

TABLO 3: SEKTÖRLER İTİBARIYLA BÜYÜME HIZLARI (1997)

Yüzde Değişme

Sektörler	1997 YILI FİYATLARIYLA REEL BÜYÜME			
	1. Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	9-Aylık
Tarım	-2,3	-1,1	-1,1	-1,2
Sanayi	9,5	10,6	11,5	10,5
İnşaat	-1,0	4,0	0,0	1,0
Ticaret	9,7	9,7	9,2	9,5
Ulaştırma-Haberleşme	5,2	3,9	4,7	4,6
Mali Kurumlar	2,1	3,5	3,0	2,9
Konut Sahipliği	2,3	2,3	2,2	2,3
Serbest Meslek ve Hizmetler	6,5	6,5	5,2	5,9
Devlet Hizmetleri	0,1	0,0	0,4	0,2
Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar	-1,9	1,5	1,8	0,6
İthalat Vergisi	10,3	6,9	7,9	8,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	6,6	6,6	5,4	6,1
Gayri Safi Millî Hasıla	6,1	7,1	5,6	6,2

Özetle; 1997 yılında gerçekleşmesi tahmin edilen % 6 - 6,5 civarındaki büyüme hızının yine büyük ölçüde yurtiçi tüketim talebinden (özellikle dayanıklı tüketim malları talebindeki ciddi artıştan) kaynaklandığı görülmektedir. Dış talebin büyümeye olan net katkısının artırılması, büyümede iç talep faktörünün azaltılması, **"fiyat istikrarı içinde sürdürülebilir bir büyüme"**nin sağlanmasında vazgeçilmez bir koşuldur.

Sanayi sektörünün üretim artışı açısından geçen yıla göre daha iyi bir performans gösterdiği görülmektedir. 1996 yılının ilk on aylık döneminde ortalama % 6,6 artış gösteren toplam sanayi üretimi, 1997'nin benzer döneminde daha yüksek oranda, % 10,6 büyümüştür. Sanayi üretimindeki hızlanma imalat sanayi üretiminin gösterdiği kaydadeğer artış hızından kaynaklanmıştır. Geçen yılın ilk on aylık döneminde ortalama % 6,0 artan imalat sanayi üretimi bu yılın benzer döneminde % 11 artış hızına ulaşmıştır. Metal eşya-makina (% 43,7), kağıt ve basım (% 10,4), taş-toprağa dayalı üretim (% 7,2) sektörleri imalat

sanayi üretim artışına temel katkırı sağlayan sektörler olurken, geçen yıl aynı dönemde % 6'ya yakın büyüyen tekstil/giyim sektörünün bu yıl bir miktar (-%1) küçülme kaydettiği görülmektedir. Geçen yıl büyüemeyen kimya sektörü, bu yılın ilk on ayı itibarıyla ortalama % 1,7 büyümeye göstermiştir.

Madencilik sektörü geçen yıla benzer bir büyümeye (% 8) sağlarken, elektrik-gaz-su sektörü geçen yılın bir miktar altında, % 8 civarında bir büyümeye kaydetmiştir.

TABLO 4: SANAYİ ÜRETİMİ ⁽¹⁾

	Yüzde Değişme	
	OCAK-EKİM 10 AYLIK ORTALAMA	
	1997	1996
SANAYİ (TOPLAM)	10,6	6,6
- MADENCİLİK	8,0	8,0
- İMALAT SANAYİ	11,1	6,0
Gıda-İçki-Tütün	1,4	6,8
Tekstil Giyim	-1,0	5,8
Kağıt ve Basım	10,4	-25,9
Kimya	1,7	-0,8
Taş-Toprağa Dayalı Üretim	7,2	5,0
Metal Ana Sanayi	3,4	13,5
Metal eşya, makina	43,7	19,9
- ELEKTRİK-GAZ-SU	8,2	10,5

(1) Sanayi üretim endeksindeki yüzde değişme.

KAYNAK: DİE

1997 yılının Eylül ayında % 87'ye yükselen imalat sanayi kapasite kullanım oranı 1997'de genelde nisbeten yüksek düzeylerde seyretmiştir; kapasite kullanım oranı Kasım ayında % 84 civarında gerçekleşmiştir.

Halen IMF ile temalarını sürdüren hükümet, gelecek üç yıllık dönem için bir "istikrar programı" uygulamayı planlamaktadır. Bu programa göre; halen % 6 civarında seyrettiği tahmin edilen büyümeye hızının 1998 yılında ciddi bir biçimde yavaşlatılması (% 3), 1999 ve 2000 yıllarında da Türk ekonomisi için "potansiyel büyümeye hızı" kabul edilebilecek % 5 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

TABLO 5: İMALAT SANAYİİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI (%)

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZ.	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
1996	79,7	78,1	75,2	76,9	83,2	81,6	80,1	79,0	79,4	81,0	76,9	78,8
1997	78,4	77,2	80,8	77,6	82,0	80,9	80,8	82,4	87,1	79,8	84,3	-

KAYNAK: DİE

2. Yatırımlar

1997 Ekonomik Programı, kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarında % 17,3, özel sektör yatırımlarında da % 5,2, toplam sabit sermaye yatırımlarında da % 7,5 düzeyinde reel bir artış öngörmüştür. Buna göre; özel kesim yatırımlarının bir önceki yıla göre kaydedeğer bir yavaşlama kaydetmesi, kamu yatırımlarının da bir önceki yıla yakın seviyelerde gerçekleşmesi tahmin edilmiştir.

1997 yılının ilk 6 aylık dönemine ilişkin veriler; gerek özel ve gerekse kamu kesimi yatırımlarının 1997 programında öngörülen hedefleri aştığına işaret etmektedir. Kamu kesimi yatırımları bu yılın ilk altı ayı itibarıyla -geçen yıla göre- % 25, özel kesim yatırımları da % 9,2 reel artış göstermiş, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artış ise % 11,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kamu sektörü yatırımlarının kompozisyonu incelendiğinde, toplam kamu yatırım harcamaları içinde dörtte bir pay alan makina/teçizat yatırımı % 11,2, yine yaklaşık dörtte bir pay alan bina inşaatı % 22,5, yüzde elliden biraz fazla pay alan bina-dışı inşaat yatırım harcamaları ise % 34 civarında reel bir artış kaydetmiştir. Özel sektör yatırımlarındaki du-

TABLO 6: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ (OCAK-EKİM 1997)

SEKTÖR	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (MİLYAR TL)	DÖVİZ KULLANIMI (BİN ABD \$)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	97	23.407	42.839	3.789
MADENCİLİK	112	46.764	149.015	6.609
İMALAT SANAYİ	2.460	1.520.681	7.015.062	151.671
ENERJİ	64	182.622	907.517	895
HİZMETLER	1240	655.723	2.304.845	88.428
TOPLAM	3973	2.429.197	10.419.278	251.392

Kaynak: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

rum ise şöyledir: toplam özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde yüzde altmış civarında pay alan makina/teçhizat yatırım harcaması % 17 reel artış gösterirken, konut inşaat yatırımı ise geçen yıla göre herhangi bir artış kaydetmemiştir.

1997 yılının ilk 6 ayı itibarıyla yapılan toplam sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık % 85'i özel sektör, % 15'i de kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir.

1997 yılının ilk on aylık döneminde verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı -geçen yılın aynı dönemine göre- % 50 civarında bir nominal artış göstermiştir. Bu, aynı dönemde gerçekleşen enflasyon hızı ile mukayese edildiğinde, reel bir azalma anlamına gelmektedir. 1997 yılının ilk on aylık döneminde verilen teşvik belgesi sayısı 3986, toplam yatırım tutarı 2.429 trilyon TL, toplam döviz kullanımı 10.419 milyon Dolardır. Bu yatırımların gerçekleşmesi durumunda 250.000 civarında yeni istihdam sağlanmış olacaktır.

Toplam yatırım tutarı itibarıyla, teşvik belgesine bağlanan yatırımların % 62,5'i imalat sanayi, % 27'si hizmetler, % 7,5'i enerji, % 2'si madencilik, % 1'i de tarım sektöründedir. Yatırımlarda en büyük payı, başta tekstil olmak üzere, ulaştırma, kimya, gıda vb. sektörler almaktadır. Yılın ilk on ayında teşvik kapsamına alınan yatırım projelerinin yüzde 80'i komple yeni yatırımlardan oluşmaktadır. Bu dönemde teşvik belgesi verilen yatırımların yüzde 45'i Marmara, yüzde 14'ü Ege ve İç Anadolu, % 11,5'i Akdeniz, kalanı da diğer bölgelerde yer almaktadır.

3. İşgücü Piyasası

TABLO 7: İŞGÜCÜ PİYASASI

	NİSAN 1997	EKİM 1996	NİSAN 1996
I. TOPLAM İSTİHDAM (bin kişi)	21.376	21.698	21.201
- Kentsel	9.316	9.385	9.343
- Kırsal	12.060	12.313	11.858
II. AÇIK İŞSİZLİK ORANI (%)	6,3	5,8	5,9
- Kentsel	9,3	9,3	9,2
- Kırsal	3,8	2,9	3,2
III. EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	6,3	6,2	5,1
- Kentsel	6,5	5,8	5,9
- Kırsal	6,2	6,6	4,4
(II + III) ATIL İŞGÜCÜ ORANI (%)	12,6	12,0	11,0

DİE'nin Nisan 1997'de yaptığı hanehalkı işgücü anket sonuçları, açık işsizlik oranının 1996 yılı Nisan ayında % 5,9'dan, bu yılın Nisan ayında % 6,3'e yükseldiğini göstermektedir. Açık işsizlik oranının kentlerde pek bir değişiklik göstermezken, kırsal kesimde arttığı gözlenmektedir.

"Eksik İstihdam", bir haftada iktisadi sebeplerle 40 saatten daha az süre çalışıp mevcut işinde ya da başka bir işte daha fazla çalışmaya uygun olan iktisaden faal çağıdaki kişileri kapsamaktadır. Eksik istihdam oranının da, açık işsizliğe paralel olarak, geçen bir yıllık sürede arttığı ve Nisan 1997 itibarıyla % 6,3'e ulaştığı görülmektedir. Açık işsizler ve eksik istihdamdakilerin toplamı olan "atıl işgücü oranı" ise Nisan 1997 itibarıyla % 12,5 civarındadır.

DİE hanehalkı işgücü anketinin ortaya çıkardığı belki de en dikkat çekici sonuç, yaklaşık her üç işsiz kişiden bir tanesinin lise ve daha yüksek eğitim görmüş kişiler olmasıdır. Anket bulgularına göre, Türkiye'de halen 400 bine yakın genç nüfus "eğitimli işsizler" grubunda yer almaktadır. Oldukça genç bir nüfus yapısına sahip ülkemizde, her yıl giderek artan sayıda eğitimli genç insan iktisaden faal nüfusa katılmaktadır. Sanayi sektörünün yeni istihdam alanları sağlama konusunda son derece yetersiz kaldığı ülkemizde, gelecek yılların en temel sorunu "yüksek işsizlik" ve "eğitimli işsizler" sorunu olacaktır.

TABLO 8: ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE ÜRETKENLİK-ÜCRET İLİŞKİSİ (ENDEKS 1992 = 100)

	I İSTİHDAM ENDEKSİ	II ÜRETİM ENDEKSİ	III ÜRETKENLİK	IV NOMİNAL ÜCRET ENDEKSİ	V NOMİNAL BİRİM ÜCRET ENDEKSİ	VI DOLAR KURU ENDEKSİ	VII BİRİM ÜCRET ENDEKSİ (USD)
1996							
I	112,4	121,9	108,5	685,9	632,4	934,0	67,7
II	113,6	129,3	113,8	784,1	688,9	1109,8	62,1
III	116,2	129,1	111,1	1030,3	927,3	1242,8	74,6
IV	120,9	129,7	107,3	1205,5	1123,7	1437,9	78,1
1997							
I	121,1	134,9	111,1	1326,3	1193,5	1721,6	69,3

I = Mevsimsel Düzeltilmiş DİE Çalışanlar Endeksi

II = Mevsimsel Düzeltilmiş DİE Üçer Aylık Üretim Endeksi

III = II/I

IV = DİE Nominal Ücret Serisi (Saat başına ücret endeksi, 1992 = 100)

V = IV/III

VI = MB Dolar Artış Kuru (1992 = 100)

VII = V/VI

Kaynak: DPT

TABLO 8'de, özel imalat sanayinde üretkenlik-ücret ilişkisiyle ilgili DPT hesaplaması yer almaktadır. Buna göre; 1996 yılı ilk çeyreği ile 1997 yılı ilk çeyreği arasındaki bir yıllık dönemde imalat sanayiindeki üretkenlik yaklaşık % 2,4 oranında artarken, aynı dönemdeki Dolar bazında (reel) ücret artışı da benzer düzeyde seyretmiştir.

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ, KAMU BORÇLANMASI VE KİT'LER

1. Konsolide Bütçe Gelişmeleri

54 ncü hükümet tarafından hazırlanan 1997 Bütçesi'nin temel ayırdedici özelliği Türkiye'de yaklaşık son elli yıllık dönemin ilk "denk bütçe" hedefini benimsemesi idi. Bütçe denkliğinin 1997 yılı şartları içinde ne ölçüde gerçekleştirilebilir bir hedef olduğu sorusu bir yana, böyle bir hedefin konmuş olması hükümetin kamu kesimindeki sorunların çözümüne yönelik siyasi istekliliğini ve taahhüdünü ortaya koyması açısından önemli idi.

1997 yılı (başlangıç) Bütçesi, kamu harcamalarında % 61 artış ve kamu gelirlerinde % 140 artış yoluyla bütçe denkliği sağlamayı öngörmüştür. Denk bütçe hedefi, vergi gelirlerinde artış yanında, temelde iki güçlü varsayımın (beklentinin) gerçekleşmesine dayandırılmıştır. Bu varsayımlardan bir tanesi, büyük ölçüde özelleştirme ve kamu gayrimenkullerinin satışı yoluyla "vergidiışı normal gelirler"inde ciddi artış sağlanması idi. İkinci ve aynı ölçüde önemli beklenti, kamu iç borçlanma miktarı ve borçlanma maliyetinin azaltılması yoluyla bütçe üzerindeki ağır faiz yükünün hafifletilmesi idi.

1997 yılında takibedilen bütçe, maliye ve para politikaları iki alt dönemde incelenmesi gerekir. İlk altı aylık dönem; bütçe denkliğini sağlama hedefine yönelik olarak kamu harcamalarının disiplin altına alınmaya, kamu borçlanma ihtiyacının ve borçlanma maliyetinin azaltılmaya ve özelleştirme/arazi satışı vb yollarla bütçe gelirlerinin arttırılmaya çalışıldığı bir dönem şeklinde değerlendirilebilir. İlk altı aydaki bütçe uygulaması 718,7 trilyon TL bütçe açığı ile neticelenmiştir. Bütçe açığı, bütçe harcama hedeflerinin gerçekleştirilemesinden ziyade, gelir hedeflerinin sağlanamamasından kaynaklanmıştır. Nitekim; ilk altı aydaki bütçe harcamaları başlangıç hedefleri içinde kalırken, bütçe açığı vergi-dışı nor-

TABLO 9: REVİZE BÜTÇE HEDEFLERİ (1997)

(MİLYAR TL)

	54ÜNCÜ HÜKÜMETİN HEDEFLERİ	HAZİRAN 1997 İTİBARIYLA GERÇEKLEŞME	55. HÜKÜMETİN REVİZE HEDEFLERİ
BÜTÇE HARCAMALARI	6.254.900	2.843.900	7.510.000
Personel	1.729.400	865.300	2.053.000
Diğer Cari	635.800	125.700	685.000
Yatırım	495.300	148.300	545.300
Transfer	3.394.400	1.704.600	4.226.700
- Faiz	1.864.000	969.900	2.268.000
- Sosyal Güvenlik Kurumları	530.000	349.700	742.000
- Diğer	1.000.400	385.000	1.216.700
BÜTÇE GELİRLERİ	6.264.900	2.125.200	5.110.000
- Vergi	4.368.000	1.759.800	4.368.000
- Vergi-dışı Normal Gelir	1.445.000	154.300	300.000
- Özel Gelir ve Fonlar	424.900	175.800	425.000
- Katma Bütçe	17.000	35.300	17.000
BÜTÇE DENGESİ	0.0	-718.700	-2.400.000

mal gelirlerde öngörülen hedeflerin gerçekleştirilememesinden kaynaklanmıştır. Bunun da temel nedeni, başlangıçta ivme kazanmaya başlayan özelleştirme sürecinin daha sonra kesintiye uğramasıdır. İlk altı ayda gerçekleşen 718 trilyon TL düzeyindeki bütçe açığı ise, gerçekte bir önceki yıldaki bütçe açığına göre reel olarak azalma anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle; 1997 yılının ilk altı ayında gerçekleşen bütçe açığı bir önceki yılın aynı döneminde gerçekleşen bütçe açığına göre reel olarak daha düşük düzeydedir. Yılın ilk 6 aylık döneminde bütçe harcamaları geçen yılın aynı dönemine göre % 84 civarında artışla 2.844 trilyon TL düzeyinde gerçekleşirken, konsolide bütçe gelirleri % 100'e yakın bir artışla 2.125 trilyon TL düzeyine ulaşmıştır. Yılın ilk bir kaç ayında kamu iç borçlanma faiz oranlarındaki düşüş eğilimi daha sonraki aylarda yerini tekrar yükselme eğilimine bırakmıştır. Borç faiz oranlarında hedeflenen düşüşün gerçekleştirilememesi, bütçe denkliliği hedefini tehlikeye sokan temel etkenlerden birisi haline gelmiştir.

Yılın ilk altı aylık döneminde, toplam bütçe gelirlerinin yüzde 83 civarındaki bir kısmı vergi gelirlerinden elde edilirken, hedeflenen düzeyde özelleştirme ve kamu arazi satışlarının gerçekleştirilememesi neticesi, "vergi-dışı normal gelirler"deki artış öngörülenin çok altın-

da, % 17 civarında gerçekleşebilmiştir. Başlangıçtaki bütçe hedefleri ışığında değerlendirildiğinde, vergi gelir artışında öngörülenden daha iyi bir performans sağlanırken, vergi-dışı normal gelirlerde hedeflenen artışın gerçekleşmemesi, bütçe denkliliği hedefini tehlikeye sokan temel etken oldu. Yılın ilk 6 aylık döneminde yaşanan yoğun siyasi belirsizlik özelleştirme sürecini olumsuz yönde etkileyen belli başlı nedenler arasında yer almıştır.

Haziran ayı sonunda gerçekleşen hükümet değişikliği, uygulanan bütçe, maliye ve para politikalarında bir önceki döneme göre kaydadeğer değişikliklere yol açmıştır. 55 nci hükümet bütçe hedeflerinde revizyona giderek bütçe harcama hedeflerini % 20 oranında arttırırken, bütçe gelir hedeflerini % 18 civarında azaltmıştır. Bu revizyon sonucu, ilk altı ayda 718 trilyon TL civarında gerçekleşen bütçe açığının 1997 yılı sonu itibarıyla 2400 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Bütçe harcama hedeflerinde yapılan % 20 civarındaki artış, büyük ölçüde transfer harcamaları, kısmen de personel harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Transfer harcama hedefi başlangıca göre % 25 civarında artırılırken, bu artıştaki temel etken faiz harcamalarındaki artış (% 22) oldu. Başlangıçta 1.864 trilyon TL civarında faiz harcaması öngörülürken, bütçe revizyonu ile bu rakam 2.268 trilyon TL'ye yükseltilmiştir. Personel harcama hedefi % 19 oranında yükseltilirken, yatırım harcama hedefindeki artış % 10 ile sınırlı kalmıştır.

Bütçe gelir hedefinde yapılan % 18 civarındaki azalma bütünüyle "vergi-dışı normal gelir" hedefinin aşağı çekilmesinden kaynaklanmıştır. Vergi, özel gelir ve fon, katma bütçe gelir hedefleri başlangıç bütçesine göre aynı seviyede tutulurken, özelleştirme ve arazi satışı gelir hedefleri 1.145 trilyon TL civarında azaltılmıştır. Yılın ikinci yarısında uygulanan bütçe ve maliye politikasının, birinci yarıya göre daha "genişlemeci" (enflasyonist) olduğu, iç borçlanmanın da hızlandığı gözlenmiştir. İç borçlanma, enflasyona endeksli borçlanmadan vazgeçilmesi ile birlikte (54 üncü hükümet tarafından başlatılan bu uygulamaya 1997 yılı sonlarına doğru tekrar dönüldü) vadelerin kısaldığı ve borçlanma maliyetinin genelde yüksek düzeylerde seyrettiği gözlenmiştir. Aralık ayının sonlarında yapılan bir ihalede, Hazine enflasyonun üzerinde 32 puan gibi çok yüksek bir faiz maliyeti ile borçlanabilmiştir.

Bu raporun yayına hazırlandığı tarihte bütçeye ilişkin en son veriler Ocak-Kasım dönemine aittir. Toplam konsolide bütçe gelirlerinin bu yılın ilk onbir aylık döneminde geçen yıla oranla % 106 artışla 4.336,7 trilyon TL ye ulaştığı gözlenmektedir. Vergi gelirleri geçen yıla göre % 108 oranında, vergi-dışı gelirler de % 100 artış göstermiştir.

Toplam konsolide bütçe harcamalarındaki artış ise % 76 civarında olmakla birlikte, bu artış oranı gerçekte daha yüksek düzeydedir. Özellikle faiz harcamalarının bir kısmı -bütçe-

TABLO 10: KONSOLİDE BÜTÇE GELİR-GİDER DENGESİ

(MİLYAR TL)

	OCAK-KASIM GERÇEKLEŞME		YÜZDE DEĞİŞME
	1997	1996	
I. TOPLAM GELİRLER	4.336.690	2.105.355	106,0
A. VERGİ GELİRLERİ	3.617.610	1.750.575	106,7
- Dolaysız	1.499.565	715.399	109,6
- Dolaylı	2.118.045	1.035.176	104,6
B. VERGİ-DIŞI GELİRLER	644.724	321.885	100,3
C. VERGİ-DIŞI GELİRLER	1.696	177	858,2
D. KATMA BÜTÇE	72.660	32.718	122,1
II. TOPLAM HARCAMALAR	4.930.992	2.798.654	76,2
A. FAİZ-DIŞI HARCAMALAR	3.644.166	1.745.145	108,8
- Personel	1.673.863	782.259	114,0
- Diğer Cari	355.095	170.155	108,7
- Yatırım	379.709	147.061	158,2
B. FAİZ ÖDEMELERİ	1.286.826	1.053.509	22,1
- Dış Borç Faizi	231.453	134.959	71,5
- İç Borç Faizi	1.055.373	918.550	14,9
- KİT'lere Transfer	79.140	50.016	58,2
- Diğer Transferler	1.156.359	595.654	94,1
FAİZ-DIŞI BÜTÇE DENGESİ	692.524	360.210	
BÜTÇE DENGESİ	- 594.302	- 693.299	
Bütçe Emanetleri	- 73.165	- 41.375	
Avanslar	- 643.565	- 178.679	
NAKİT DENGESİ	- 1.311.032	- 913.352	

de ödenek olmadığı için- avanslar kaleminde gösterilmekte olup, buna ilişkin düzeltme yıl sonunda yapılacaktır. Personel, yatırım ve diğer cari harcamaları kapsayan "faiz-dışı bütçe harcamaları" % 109 civarında artarken, bütçede başlangıç ödeneği olan faiz ödemeleri ilk onbir ayda 1.289 trilyon TL'ye ulaşmış olup, yıl içinde gider yazılamayan bir kısım faiz ödemeleri avans kaleminde gösterilmiştir.

İlk on ay itibarıyla bütçe 594 trilyon TL açık göstermekle birlikte gerçek açık miktarı 1.311 trilyon TL düzeyindedir. Bu açık miktarının revize bütçe öngörülerini doğrultusunda 2.400 trilyon TL civarında oluşması beklenmektedir. Bu ise, bütçe açığı milli gelir oranının 1997 yılında % 8,5 - 9,0 gibi yine yüksek düzeylerde teşekkül edeceği anlamına gelmektedir.

2. Konsolide Bütçedeki Bazı Ana Eğilimler

Bu alt bölümde 1997 yılı bütçe gerçekleşme tahminleri esas alınarak, konsolide bütçedeki bazı ana eğilimlere işaret edilmektedir.

TABLO 11:KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAZI TEMEL EĞİLİMLER (%)

	1998 BÜTÇESİ	1997 GERÇEKLEŞME TAHMINİ	1997 BAŞLANGIÇ BÜTÇESİ
VERGİ GELİRLERİ/TOPLAM GELİRLER	82,5	84,0	70,0
VERGİ-DIŞI NORMAL GELİRLER/TOPLAM GELİRLER	6,5	7,4	29,8
PERSONEL HARCAMALARI/TOPLAM HARCAMALAR	23,5	26,0	26,8
YATIRIM HARCAMALARI/TOPLAM HARCAMALAR	6,7	7,5	8,4
FAİZ HARCAMALARI/TOPLAM HARCAMALAR	40,0	28,5	29,8
FAİZ HARCAMALARI/TOPLAM VERGİ GELİRLERİ	66,0	50,0	29,8
FAİZ HARCAMALARI/TOPLAM GELİRLER	54,5	42,0	42,6
BÜTÇE AÇIĞI/TOPLAM GELİRLER	37,0	48,0	-
TOPLAM GELİRLER/TOPLAM HARCAMALAR	73,0	67,0	100,0

i) 54 üncü hükümet tarafından benimsenen, bütçe, özelleştirme ve arazi satışı yoluyla vergi-dışı normal gelirlerin payını arttırmayı öngörmüştü. Buna göre, vergi-dışı normal gelirlerin toplam bütçe gelirleri içindeki payı % 30 olarak hedeflenmiştir. Ancak, hedeflenen özelleştirme ve arazi satış gelirlerinin 1997 yılında da gerçekleştirilememesi sonucu, bu gelir kalemi payının hedeflenen % 30 un çok altına kaldığı ve % 7,5 civarında gerçekleşmiş olduğu tahmin edilmektedir. 1998 yılı bütçesi bu payı daha da aşağı çekerek, % 6,5 civarında hedeflemiştir.

(ii) Vergi gelirlerinin toplam bütçe gelirleri içindeki payının % 84 civarında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bu payın 1998 Bütçesi'nde % 82,5 olarak hedeflendiği görülmektedir.

(iii) Personel harcamalarının payının başlangıçta öngörülen bütçe hedeflerine yakın (% 26 civarında) gerçekleştiği, yatırım harcamaları payının (% 7,5) ise bütçe hedeflerinin bir miktar altında kaldığı tahmin edilmektedir.

(iv) Başlangıç bütçesi iç ve dış borç faiz harcamalarının toplam harcamalar ve gelirler içindeki payını % 30 düzeyinde, vergi gelirlerine oranını ise % 42,5 civarında tutmayı hedeflemiştir. 1997 yılı bütçe gerçekleşme tahminleri, faiz harcamalarının toplam gelirler içindeki payının hedeflenenin üzerinde, % 50 civarında gerçekleşeceğine işaret etmekte-

dir. Başlangıçta denk bütçe hedefi gereği sıfır olan bütçe açığı/toplam gelirler oranının % 50'ye yakın gerçekleşeceği, toplam gelirlerin toplam harcamaların ancak % 67'lik bir bölümünü karşıladığı tahmin edilmektedir.

(v) Son iki-üç yıldır hiç açık vermeyen **“faiz-dışı bütçe”** de Temmuz ayında açık vermeye başlamıştır. Devlet, son 2-3 yıldır faiz-dışı bütçe harcamalarını sınırlandırmaya çalışarak, “faiz-dışı bütçe”nin fazla vermesini sağlıyordu. Faiz-dışı bütçede sağlanan bu fazlalık ise borç faiz ödemelerinde kullanılıp, borçlanma ihtiyacı kısmen de olsa azaltılmaya çalışılıyordu. Faiz-dışı bütçenin de açık vermeye başlaması ile birlikte, sadece borç faiz ödemeleri için değil, aynı zamanda faiz-dışı açıkların finansmanı için de daha büyük çaplı borçlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Faiz-dışı bütçenin de açık vermeye başlaması, hükümetin 1997 yılının ikinci yarısında daha “genişletici” (mevcut şartlarda daha enflasyonist) politikalar izlediğine işaret etmektedir. Nitekim; yıllık enflasyon hızının yılın ikinci yarısında 20 puan kadar yukarı sıçramasında genişletici bütçe politikaları kısmi bir etken olmuştur.

Faiz-dışı bütçe ile ilgili diğer bir boyut ta, ekonomideki toplam talebin seyriyle ilgilidir. Personel, yatırım, transfer vb. “faiz-dışı” bütçe harcamaları, faiz harcamaları ile mukayese edildiğinde, genelde talebi daha fazla körükleyici harcama türleridir. Bu açıdan, faiz-dışı bütçenin açık vermesi, enflasyonu kontrol altında tutmayı daha da zorlaştırmaktadır.

3. İç Borçlanma

1996 yılı sonu itibarıyla 3.149 trilyon TL düzeyinde olan toplam iç borç stoku 1997 yılının ilk 6 ayında % 33 civarında artarak 4.199 trilyon TL'ye ulaştı. 54 ncü hükümetin, bir yandan borçlanma maliyetini azaltıp borçlanma vadelerini uzatma çabası yanında, iç borçlanmayı da azaltma hedefi güttüğü gözlenmiştir. 55 nci hükümetle birlikte iç borçlanma sürecinin yeniden ivme kazandığı, Haziran ayını takiben beş aylık dönemde toplam iç borç stokunun % 38 civarında arttığı ve Kasım sonu itibarıyla 5.779 trilyon TL'ye ulaştığı gözlenmiştir. 1997 Aralık sonu itibarıyla ise iç borç stoku 12 aylık dönemde % 99,6'lık bir artışla 6.283 trilyon TL'ye yükselmiştir.

İç borç yapısının 1997 yılında kaydadeğer bir değişiklik geçirdiği gözlenmiştir. Toplam iç borç stoku Ocak ayında % 49 oranında devlet tahvili, % 39 oranında hazine bonosu ve % 12 oranında Merkez Bankası avansından oluşurken, bir önceki hükümetin vade uzatmaya yönelik politikaları neticesi bu paylar Haziran ayı itibarıyla şöyle oluşmuştur: devlet tahvillerinin toplam borç stoku içindeki payı % 73'e yükselirken, hazine bonolarının payı % 17'ye, MB avansının payı da % 10'a gerilemiştir.

TABLO 12: İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)

	DEVLET TAHVİLİ	HAZİNE BONOSU	MB AVANSI	KUR FARKI	TOPLAM
1995 SONU	511.769	631.298	192.000	25.940	1.361.007
1996					
OCAK	593.620	848.311	202.472	25.940	1.670.344
MART	604.520	1.015.000	260.784	24.940	1.906.243
HAZİRAN	635.173	1.408.012	140.728	40	2.183.952
EYLÜL	672.263	1.893.967	168.478	40	2.734.748
ARALIK	1.250.154	1.527.838	370.953	40	3.148.984
1997					
OCAK	1.649.262	1.317.164	421.150	40	3.387.615
MART	2.204.117	1.160.200	471.047	-	3.835.364
HAZİRAN	3.063.323	715.360	420.726	-	4.199.409
EYLÜL	3.223.827	1.620.798	337.625	-	5.182.250
EKİM	3.098.887	2.124.824	337.625	-	5.561.336
KASIM	3.264.120	2.177.023	337.625	-	5.778.768
ARALIK	3.570.800	2.374.900	337.625	-	6.283.400

55 nci hükümetin başlangıçta enflasyona endeksli borçlanmadan vazgeçmesinin de etkisiyle, borçlanma vadelerinin yılın ikinci yarısında yeniden kısaldığı, buna karşın ortalama borçlanma maliyetinin arttığı gözlenmiştir. Aralık sonu itibarıyla, devlet tahvilinin payı % 56,8 olurken, hazine bonolarının payı % 37,7 şeklinde gerçekleşti. Merkez Bankası ile Hazine arasında Temmuz ayında varılan mutabakat gereği Hazine Merkez Bankası'ndan kullandığı avans miktarını azaltmış, MB avanslarının toplam iç borç stoku içindeki payı Kasım ayı sonu itibarıyla % 7'ye, avans miktarı da 337,6 trilyon TL'ye gerilemiştir. 1997 yılının sonlarına doğru hükümetin, bir önceki hükümet döneminde uygulamaya konan enflasyona endeksli borçlanmaya yeniden döndüğü gözlenmiştir.

İç borçlanmayı Türkiye'de çok önemli bir iktisadi sorun, bir istikrarsızlık unsuru haline getiren sebep, borçlanmanın kısa vadeli ve çok yüksek maliyetli oluşudur. Diğer birçok ülkede kamu iç borçlanmasının ortalama vadesi 5-10 yıla uzanırken, bu vade Türkiye'de bir yılın altındadır. Diğer ülkelerde, devlet ihrac ettiği borçlanma araçları için piyasanın en düşük faiz oranını (**prima rate**) öderken, Türkiye'de —sağlanan bütün vergi avantajlarına karşın— devlet borçlanırken piyasanın tavan (en yüksek) faizini ödemektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, yüksek ve değişken enflasyonun yol açtığı ekonomik belirsizliktir. Yüzde 100'e yakın düzeylerde seyreden enflasyon ortamında; devlet tahvili, hazine bonosu vb. yatırım araçlarının nominal getirisi sabit, reel (enflasyondan arındırılmış) getirisi ise değişkendir (önceden belirli değildir). Zira enflasyon oranı büyük değişkenlik gös-

TABLO 13: İÇ BORÇLANMADA FAİZ ORANLARI (1997 YILI)

İHALE TARİHİ	YILLIKORTALAMA FAİZ ORANI (%)	BİLEŞİK FAİZ ORANI (%)
21 OCAK	102,99	99,24
4 ŞUBAT	89,18	96,47
25 ŞUBAT	103,27	112,86
25 MART	119,58	114,71
8 NİSAN	86,99	119,70
13 MAYIS	96,16	136,73
24 HAZİRAN	96,25	119,41
15 TEMMUZ	115,34	120,37
19 AĞUSTOS	137,06	138,38
16 EYLÜL	129,10	129,10
7 EKİM	103,60	121,71
18 KASIM	109,00	135,55
23 ARALIK	111,05	166,46

terebilmekte, “**beklenen enflasyon**” oranı ile **gerçekleşen enflasyon** oranı arasında büyük farklar ortaya çıkabilmektedir. Reel getiri oranları ile ilgili belirsizlik, mali yatırımcıların çok yüksek “**belirsizlik primi**” talep etmeye yöneltmekte, nominal faiz oranları da bu sebeble aşırı ölçüde yükselmektedir. Yüksek enflasyonun yol açtığı belirsizlik piyasada talep edilen faiz oranlarının aşırı ölçüde yükselmesine, sonuçta elde edilen reel faiz oranlarının da çoğu kez 20-25 puan gibi aşırı düzeylerde oluşmasına yol açmaktadır. Yüksek ve değişken enflasyon, aynı zamanda yatırımcıları kısa vadeye yöneltmekte vadesi kısa araçlar tercih edilmektedir.

Enflasyona endeksli devlet tahvilleri, enflasyondan kaynaklanan belirsizliği ortadan kaldıracığı için, yatırımcıların talep ettiği “belirsizlik primi”ni önemli ölçüde azaltacak, bugün çok yüksek düzeylerde olan reel faiz oranlarının düşmesine imkan tanıyacaktır. Bu tür tahvillerin, devleti de enflasyonla mücadele konusuna teşvik etmesi gerekir. Zira, enflasyon oranı düştükçe devletin ödediği faiz oranı düşecek ve faiz ödemelerinin bütçeye olan yükü azalacaktır. Halbuki; sabit (nominal) faizli borçlanma sisteminde yatırımcılar enflasyon riskine karşı mümkün olan en yüksek faiz oranını talep ederken, devlet de ödediği faizin reel değerini düşürmek için yüksek enflasyonu tercih etmektedir.

Enflasyona endeksli borçlanmanın, enflasyonla ilgili belirsizliği ortadan kaldırması sebebiyle, yatırımcıları daha uzun vadeye teşvik etmesi, böylece iç borçlanmadaki mevcut vadelerin uzatılmasına imkan tanınması beklenebilir.

Hazine 1997 yılının sonlarına doğru enflasyona endeksli borçlanma sistemine geri dönmesine rağmen, enflasyonun üzerinde ödenen prim hala çok yüksek ve "sürdürülemez" düzeylerde seyretmektedir. Aralık ayının son günlerinde yapılan bir Hazine ihalesinde prim 6 puan yükselirken, ödenen faiz enflasyon + 32 puan gibi çok yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu denli yüksek bir prim, büyük ölçüde hükümetin iktisat politikalarına olan güvensizliği ve piyasada yol açtığı belirsizliği yansıtmaktadır. Hükümet "kredibilitesi" olan politikalar benimseyip bunları uygulayacak siyasi iradeyi göstermedikçe döviz kurları ile ilgili beirsizlik de devam edecek, bu da borçlanmada ödenen primin çok yüksek seviyelerde oluşmasına yol açacaktır.

Devlet 1998 yılında her 100 TL'lik vergi gelirinin yaklaşık 70 TL'sini, her 100 TL'lik toplam bütçe gelirinin de 55 TL'sini faiz giderlerine harcamayı planlamaktadır. Mevcut durumun devamı durumunda, bir kaç sene sonra vergi gelirleri faiz giderlerini dahi karşılamaya yetmeyebilecektir. Bu açıdan; devletin mevcut iç borç stokunu bir an önce azaltması ve faiz yükünü hafifletecek yöntemlere ağırlık vermesi hayati önem taşımaktadır. Ne var ki, 1998 Bütçesi de bu anlamda ümit veren bir bütçe olmaktan uzaktır.

4. 1998 Bütçesi

(i) 1998 Bütçesi, bütçe açığında kaydadeğer bir reel azalma hedeflemeyen bir bütçedir. Bütçe açığının milli gelire oranı aşağı çekilmedikçe, halen yüzde 100'e yakın bir düzeyde seyreden enflasyonun 1998 sonunda % 50 seviyesine çekilmesi mümkün olmaz. Bu anlamda; oldukça iyimser tahminlerde milli gelirin % 8'i oranında gerçekleşmesi hedeflenen 4 katrilyon TL'lik bütçe açığı % 50 yıl sonu enflasyon hedefi ile uyumlu değildir. Kamu açıklarını azaltmadan enflasyonun 1998 yılı sonunda % 50'ye, 2000 yılında da % 3'e düşürülmesi hedefi gerçekçi olmaktan çok uzaktır.

(ii) 1998 Bütçesi, toplam bütçe harcamalarında % 84 civarında bir artış öngörmektedir. Bu artış yine büyük ölçüde borç faiz ödemelerindeki ciddi artıştan kaynaklanmaktadır. Bütçe personel ve yatırım harcamalarında ortalama enflasyon hedefi (% 64) kadar bir artış öngörüldürken, faiz giderlerinde % 175 gibi ortalama enflasyon hedefinin 2,5 katı bir artış öngörülmektedir. Bunun sonucu, faiz giderlerinin toplam bütçe giderleri içindeki payı 1997 yılında % 28'den (gerçekleşme tahmini) 1998 yılında % 40'a yükselmektedir. **Faiz giderlerinin toplam bütçe içindeki yüksek ve giderek artan payı, Türkiye bütçesindeki en temel yapısal çarpıklıktır. 1998 bütçesi bu temel yapısal çarpıklığa çare olabilecek herhangi bir yenilik getirmemektedir. Bu sebeble, maliye politikasının önü-**

müzdeki dönemde istikrar amacına hizmet edecek bir esnekliğe kavuşturulması yönünde herhangi bir adım atılmamıştır.

(iii) Hükümetin bütçede öngördüğü harcama hedefi en az bu düzeyde gerçekleşeceğine göre, bütçe açığını belirleyecek esas etken bütçenin gelirler kısmı olacaktır. Bütçe gelirlerde % 100 artış öngörürken, vergi gelirlerinde % 96 civarında bir artış hedeflenmektedir. Hükümet gelecek yıl için büyümenin yavaşlayarak % 3 düzeyine gerileyeceğini, ortalama enflasyonun % 64 yıl sonu enflasyonun da % 50 düzeyinde oluşacağını tahmin etmektedir. Büyümenin ve enflasyon hızının 1997 yılına göre yarı yarıya azalmasının hedeflendiği 1998 yılında % 100'e yakın vergi gelir artışı tutarlı olmayan bir hedeftir. Tahminimiz; vergi gelirlerinin hedeflenen düzeyde -ve hatta daha üzerinde- artabileceği ancak enflasyon ve büyüme hızının hükümetin hedeflediği düzeylerin üzerinde gerçekleşeceği yönündedir. Çünkü yeni vergi kaynakları bulunmadıkça, bütçe "enflasyonla beslenmeye" devam edecektir. Hükümetin 1998 yılında yapmayı düşündüğü reform, tasarlanan biçimde yasalaşsa bile, vergi gelirlerine olan tam etkisi tedricen ve daha sonraki yıllarda ortaya çıkacaktır.

(iv) Bütçenin gelir kısmında dikkat çekici diğer bir kalem de büyük ölçüde özelleştirme gelirlerini içeren "özel gelir ve fonlar"daki artıştır. Bu gelir hedefinin gerçekleşmesi (hükümetin 1998 yılı için öngördüğü ortalama Dolar kuru esas alındığında) yaklaşık 4,5 milyar Dolarlık bir özelleştirmeyi gerektirmektedir.

Özetle; 1998 bütçesi Türkiye bütçesindeki temel yapısal bozuklukların çözümüne yönelik herhangi bir katkı ya da yenilik getirmemektedir.

Ekonomi üzerindeki mevcut faiz ipoteği, istikrar politikalarının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Bu ipotek kalkmadıkça istikrar amacına uygun para, maliye ve döviz kuru politikalarının uygulanma imkanı yoktur. 1998 bütçesi bir "istikrar programı"nın parçası olarak sunulmasına rağmen, bir istikrar bütçesi değil, milli gelirin % 12'sini devletin borç faizine harcayan bir rantiyeye bütçesidir.

5. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler)

İşletmeciler KİT'ler tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmet satış hasılatının 1997 yılında bir önceki yıla göre % 97 artışla 5,6 katrilyon TL'ye yakın bir düzeyde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Faiz ve komisyon giderlerinin toplam hasılat içindeki payının hafif bir gerileme göstererek 1996 yılında % 3,75'ten 1997'de % 3,35'e düştüğü tahmin edilmek-

TABLO 14: İŞLETMECİ KİT'LERİN DURUMU (MİLYAR TL)

	1998 PROGRAM	1997 REVİZE	1996
TOPLAM HASILAT	10.460.068	5.909.688	3.091.215
TOPLAM GİDERLER	-9.704.411	-5.578.898	-2.909.065
İŞLETME FAALİYET KAR/ZARARI	755.657	330.790	182.151
TAHAKKUK EDEN GÖREV ZARARI	166.246	71.647	18.407
GÖREV ZARARI SONRASI KAR/ZARAR	921.903	402.437	200.558
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	640.000	369.609	-164.768
KİT BORÇLANMA GEREĞİ	307.030	304.677	12.128
KİT BORÇLANMA GEREĞİ/GSMH (%)	0,63	1,05	0,08

tedir. 1997 yılında sabit sermaye yatırımlarına devam eden KİT'lerin yatırım harcamaları % 125 civarında artmıştır. KİT'lerin işletme faaliyeti sonucu 1997 yılında 330,8 trilyon TL'ye yakın bir kâr elde ettikleri tahmin edilmektedir.

1996 yılında binde 8'e gerileyen KİT Borçlanma Gereği/GSMH oranı, 1997 yılında yüzde 1'in bir miktar üzerine çıkmış, bu oranın 1998 yılında % 0,63'e geriletilmesi öngörülmektedir.

KİT'lerin 1998 yılında mal ve hizmet satışlarından 10.460 trilyon TL hasılat elde etmesi, 755,6 trilyon TL civarında işletme faaliyet kârı elde etmesi öngörülmektedir. KİT'lerin mal ve hizmetlerine 1997 yılında –ortalama enflasyon hedefi olan % 64'ün üzerinde— % 72,3 oranında net zam yapmaları planlanmaktadır.

BÖLÜM III

PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

1. Merkez Bankası Parasal Büyüklükleri ve Para Arzı

1997 yılı, yoğun siyasi istikrarsızlık ortamına rağmen, mali piyasalarda ciddi bir istikrarsızlığın yaşanmadığı bir dönem olmuştur. Merkez Bankası, önceki yıla benzer şekilde, para piyasalarına (faiz oranlarına) müdahalede bulunmamış, döviz kurları üzerindeki "gözetim" (surveillance) fonksiyonunu devam ettirmiştir.

Merkez Bankası bilanço büyüklüğü bir önceki yıla benzer oranda genişleme göstermiştir. MB bilanço büyüklüğü 1997 yılında % 77 civarında artmıştır. MB aktiflerindeki artış, Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artışa paralel olarak, net dış varlıklardaki artıştan kaynaklanmıştır. Döviz rezervleri son yıllarda MB parasal büyüklüklerinin seyrini belirleyen temel etkidir.

Merkez Bankası'nın parasal kontrolde esas aldığı hedef değişken "rezerv para" 1997 yılının ilk altı ayında % 35, yılın tamamında da % 85 civarında bir genişleme göstermiştir. Bu durum, yılın ilk yarısında yıllık % 75-80 civarında bir enflasyon hızı ile uyumlu parasal genişlemenin yılın ikinci yarısında hızlandığına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle; 1997 yılının ikinci yarısında takip edilen para politikası daha "genişletici" bir politika olmuştur. Haziran sonu itibarıyla % 78 olan yıllık tüketici enflasyonu Aralık sonunda % 99'a sıçramıştır.

Tedavüle çıkan para miktarı 1997 yılında % 82 civarında artış göstermiştir.

TABLO 15:MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU (MİLYAR TL)

	26 ARALIK 1997	27 ARALIK 1996	FARK
AKTİFLER			
(a) Dış Varlıklar	4.737.713	2.678.682	2.059.031
(b) İç Varlıklar	4.407.550	2.048.611	2.358.939
	330.163	630.071	299.908
PASİFLER			
(a) Toplam Döviz Yükümlülükleri	4.737.713	2.678.682	2.059.031
(b) Merkez Bankası Parası	4.087.905	2.036.737	2.051.168
(b.1) Rezerv Para	649.808	641.945	7.863
Tedavüle Çıkan Para	1.142.167	618.329	523.838
Bankalar Mevduatı	719.328	395.018	324.310
Fon Hesapları	379.306	212.421	166.885
Banka-dışı Kesim Mevduatı	38.400	7.821	30.579
(b.2) Diğer Merkez Bankası Parası	5.133	3.069	2.064
	-492.359	23.616	515.975

Dar tanımlı para arzı (M1) 1997 yılında % 66, yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden para arzı (yeni geniş tanım, M2Y) % 97 genişleme göstermiştir. Resmi mevduatı dahil eden en geniş tanımlı para arzındaki (M3) genişleme ise % 102 civarında gerçekleşmiştir.

ANASOL-D Hükümetinin kurulması ile birlikte Merkez Bankası ile Hazine arasında varılan yazılı mutabakat, MB'nin Hazine'ye yeni kredi açmamasını öngörmüştür. Bu mutabakat, Merkez Bankası'na yeni dönemde uygulayacağı para politikaları konusunda daha fazla bağımsızlık sağlayacağı beklentisini oluşturmuştur.

MB esas itibarıyla iki şey karşılığında tedavüle para sürmektedir. Hazine'ye açılan Merkez Bankası kredileri (kısa vadeli avans) ve satın aldığı dövizler. Hazine ve Merkez Bankası arasında varılan mutabakat Merkez Bankası'nın Hazine'ye yeni kredi açmamak suretiyle emisyonu gitmemeyi öngörmüştü. Yılın ikinci yarısında MB'nin Hazine'ye yeni kredi açmadığı, hatta Hazine'nin Merkez Bankası'na olan kısa vadeli avans borçlarının bir miktar da azaldığı gözlenmiştir; bu anlamda, söz konusu mutabakata uyulduğu söylenebilir.

Ancak; MB'nin Hazine'ye yeni kısa vadeli avans açmamasına rağmen, tedavüle sürülen para miktarı ve rezerv para miktarında ciddi artış gözlenmiştir. Tedavüle çıkan para miktarı ve rezerv para miktarındaki kaydadeğer artış, MB'nin bankalardan ciddi boyuttaki dö-

TABLO 16: PARA ARZININ BELİRLENMESİ

	MİLYAR TL		OCAK-ARALIK	
	26 ARALIK	27 ARALIK	YÜZDE DEĞİŞME (%)	
	1997	1996	1997	1996
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	719.328	395.018	82,1	76,4
TEDAVÜLDEKİ PARA	641.707	354.901	80,8	87,2
VADESİZ TİCARİ MEVDUAT	377.668	314.876	19,9	163,3
VADESİZ TASARRUF MEVDUATI	358.973	161.477	122,3	85,9
MB'DEKİ MEVDUAT	256	161	59,0	222,0
M1 PARA ARZI	1.378.604	831.415	65,8	109,9
VADELİ TİCARİ MEVDUAT	279.439	83.452	234,8	7,2
VADELİ TASARRUF MEVDUATI	3.606.301	1.875.597	92,3	137,5
MEVDUAT SERTİFİKASI	185	11.211	-98	62,3
M2 PARA ARZI	5.264.529	2.801.675	87,9	120,5
YURTIÇİ KAYNAKLI DÖVİZ TEVDİAT HESABI	5.562.768	2.702.922	105,8	99,5
M2Y PARA ARZI ⁽¹⁾	10.827.297	5.504.597	96,7	109,7
M2 PARA ARZI ⁽²⁾	6.104.543	3.017.282	102,3	123,0

(1) M2Y = Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden yeni geniş tanım

(2) M3 = M2 + Resmi mevduat + MB'deki diğer mevduat.

viz satın alımından kaynaklanmıştır. MB bu dönemde bankalardan 3,5 milyar Dolar'ın üzerinde döviz satın alıp karşılığında Türk Lirası basarak rezerv parayı arttırmıştır.

Merkez Bankası sıkı para politikası uygulamaya çalıştığı bir ortamda bankalardan neden döviz satın alarak piyasadaki Türk Lirası miktarını arttırmaktadır? Böyle bir politikanın akla gelen ilk gerekçesi kur politikası ile ilgili olabilir. Bankalardan döviz satın alarak karşılığında Türk Lirası vermek, aylık enflasyon hızının % 6 civarında seyrettiği bir ortamda Türk Lirası'nın dövize karşı "aşırı değerlenmemesi"ni sağlar. Ancak; söz konusu politika'nın farklı bir boyutu da Hazine'ye dolaylı bir yoldan kaynak sağlama yöntemidir.

MB'nin Hazine'ye sağladığı kısa vadeli avans kaynağı kesilmiş olmasına karşın, Hazine'nin kaynak ihtiyacı, borçlanma gereği tüm hızıyla devam etmektedir. Uygulanan yeni para politikasının, yine Hazine'nin kaynak ihtiyacını -bu defa farklı bir yöntemle- karşıla-

maya yönelik olduğu söylenebilir. MB bankalardan döviz satın alarak karşılığında Türk Lirası vermekte, bankalar da bu Türk Lirası'nı yüksek faiz oranları ile Hazineye borç vermektedir. MB, Hazine'nin rahat borçlanmasını sağlamak amacıyla piyasaları mümkün olduğu kadar likid (nakit) tutmaya çalışmıştır. Dövizde "açık pozisyon"a (short position), yani dövizden Türk Lirası'na geçerek Hazine'ye yüksek faizle borç veren bankalar bu yolla Dolar bazında ciddi kazançlar elde etmektedirler.

Özetle; kamu finansman dengesi kurulmadıkça, Hazine'nin borçlanma ihtiyacı devam ettikçe MB'nin bağımsız para politikaları gütmesi büyük ölçüde kağıt üzerinde kalan bir temenni olur. Kamu açıkları ve iç borçlanmanın finansmanında emisyon (para basma) yerine kısa vadeli-yüksek faizli borçlanmanın tercih edilmesi, enflasyonu sadece kısa vadede baskı altında tutar. Bu tarz bir borçlanma eninde sonunda çok yüksek enflasyonla neticelenecek bir süreçtir.

2. Mevduat Gelişmeleri

TABLO 17 belli başlı bazı finansal yatırım araçlarının 1997 yılında sağladığı nominal ve reel (enflasyondan arındırılmış) gelir oranlarını bir önceki yıla mukayeseli olarak vermektedir.

TABLO 17: BAZI TASARRUF ARAÇLARININ MUKAYESELİ YILLIK GETİRİ ORANLARI (Yüzde)				
	1997		1996	
	NOMİNAL	REEL	NOMİNAL	REEL
MEVDUAT (*)				
- 3 ay	86,3	-6,4	101,9	12,3
- 6 ay	84,1	-7,5	97,8	10,0
- Bir Yıl	80,6	-9,3	86,8	3,9
DÖVİZ (**)				
ABD Doları	90,8	-4,2	80,6	0,4
Alman Markı	65,7	-16,8	66,3	-7,5
Japon Yeni	70,3	-14,5	60,8	-10,6
I,M,K, BORSASI	253,6	77,6	143,8	35,6
ALTIN	47,9	-25,7	64,5	-8,5
HAZİNE BONOSU	100,3	0,6	137,0	31,8

(*) On büyük bankanın uyguladığı faiz ortalaması esas alınarak.
 (**) MB döviz alış kuru esas alınarak.
 Reel getiri hesaplamasında DİE Tüketici Fiyat Endeksi'ndeki yıllık artış (% 99,1) esas alınarak.

Toplam konsolide banka mevduatları 1997 yılında, bir önceki yıla mukayese ile, daha yavaş bir büyüme göstermiştir. Toplam mevduat 1997 yılında % 97 civarında artarken (geçen yılın aynı dönemindeki artış % 133) bu, banka mevduat hacminin 1997 yılında reel bir artış göstermediği anlamına gelmektedir.

TABLO 18: TÜRK LİRASI BANKA MEVDUATLARI

	(MİLYAR TL)		OCAK-ARALIK	
	26 ARALIK 1997	27 ARALIK 1996	YÜZDE DEĞİŞME 1997	1996
A. TASARRUF MEVDUATI	3.965.459	2.048.285	93,6	131,9
(a.1) Vadeli	3.606.486	1.886.808	91,1	131,9
(a.2) Vadesiz	358.973	161.477	122,3	85,9
B. TİCARİ MEVDUAT	657.107	398.328	65,0	101,7
(b.1) Vadeli	279.439	83.452	235	7,2
(b.2) Vadesiz	377.668	314.876	20	163,3
C. RESMİ MEVDUAT	526.663	158.961	231,3	308,4
(c.1) Vadeli	34.406	6.899	398,7	97,9
(c.2) Vadesiz	492.257	152.062	223,7	329,1
TOPLAM KONSOLİDE MEVDUAT (1)	5.149.229	2.605.574	97,6	132,7

(1) Bankalararası mevduat hariç

Geçen yıl yaklaşık % 132 oranında artan tasarruf mevduatının bu yıl daha yavaş arttığı (% 94) gözlenmiştir. Ticarî mevduattaki yavaşlama ise daha belirgin olmuştur; geçen yılın benzer döneminde % 102 artan ticari mevduat bu yıl % 65 artış göstermiştir.

Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesapları 1997 yılında geçen yıla oranla daha yavaş, yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları ise daha hızlı bir artış göstermiştir. Döviz tevdiat hesaplarının 1997 yılında (dolar cinsinden) % 11 civarında arttığı görülmektedir.

TABLO 19: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI

	MİLYON ABD DOLARI		OCAK-ARALIK	
	26 ARALIK 1997	27 ARALIK 1996	YÜZDE DEĞİŞME 1997	1996
DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI	32.399	29.259	10,7	14,3
(a) Yurtiçi Kaynaklı	27.442	25.341	8,3	14,2
(b) Yurtdışı Kaynaklı	4.957	3.918	26,5	15,3

3. Kredi Gelişmeleri

TABLO 20: KREDİ STOKU

	(MİLYAR TL)		OCAK-ARALIK YÜZDE DEĞİŞME	
	26 ARALIK 1997	27 ARALIK 1996	1997	1996
I. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	6.384.251	2.775.503	130	114
(a) Türk Lirası	3.471.056	1.528.914	127	87,9
(b) Yabancı para	2.913.195	1.246.589	134	157,9
II. KALKINMA VE YATIRIM BANKA KREDİLERİ	330.141	173.644	90	125,2
III. MERKEZ BANKASI DOLAYSIZ KREDİLERİ	338.789	354.308	-4,4	82,7
TOPLAM KREDİ STOKU	7.053.181	3.303.455	113,5	110,7

Ekonomideki toplam kredi stoku, Merkez Bankası dolaysız kredilerindeki azalmaya karşın, büyük ölçüde ticari banka kredilerindeki artışa dayalı olarak 1997 yılında reel bir artış göstermiştir. Geçen yıl % 110 civarında genişleyen toplam kredi stoku, bu yıl benzer oranda -enflasyon oranının bir miktar üzerinde- % 113 büyümeye göstermiştir.

3.1. Mevduat (Ticari) Banka Kredileri

Ticari bankalarca açılan Türk Lirası cinsinden krediler % 127, yabancı para (döviz) kredileri de Türk Lirası bazında % 134 artış göstermiştir.

Geçmiş yıllardaki genel eğilime benzer şekilde, döviz kredilerinin (özellikle Alman Markı cinsinden) fon kullanıcılara maliyeti 1997 yılında da Türk lirası fonlama maliyetlerine mukayese ile daha düşük düzeyde kalmıştır. Döviz kredilerine olan talep artışında, döviz kurlarının cari ve "beklenen" istikrarlı seyri önemli bir etken olmaya devam etmiştir.

3.2. Kalkınma ve Yatırım Banka Kredileri

Bu tür bankalar tarafından açılan krediler 1997 yılında % 90 artarken, reel anlamda artış göstermemiştir. Bu bankaların açtığı kredilerin artış hızı geçen yılın altında kalmıştır.

3.3. Merkez Bankası Kredileri

Merkez Bankası'nın açtığı gerek dolaylı gerekse dolaysız krediler 1997 yılında daralma

TABLO 21: MERKEZ BANKASI İÇ KREDİ GENİŞLEMESİ

	(MİLYAR TL)		YÜZDE DEĞİŞME	
	12 ARALIK	31 ARALIK	1997 (1)	1996 (2)
	1997	1996		
I. KAMU KESİMİNE				
AÇILAN KREDİLER	338.970	373.196	-9,2	10,8
(a) Hazine	337.623	370.953	-9,0	10,5
(a.1) Hazine Avansı	337.623	370.953	-9,0	10,5
(a.2) Diğer	-	-	-	-
(b) İktisadi Dev. Teş.	1347	2243	-40,0	76,3
II. ÖZEL KESİME AÇILAN				
KREDİLER (Bankalar)	7610	7688	-1,0	-37,4
(a.1) Ticari	7609	7674	-1,0	37,1
(a.2) Sınai	1	14	-	-
TOPLAM MB İÇ KREDİLERİ	346.580	380.884	-9,0	10,8

(1) 12 Aralık itibarıyla, (2) 29 Kasım itibarıyla.

göstermiştir. Geçen yıl % 82 civarında artan MB dolaysız kredileri bu yıl yaklaşık % 5 oranında daralma göstermiştir.

Merkez Bankası iç kredilerindeki daralma esas itibarıyla kamu kesimine (hemen tümüyle Hazine'ye) açılan kredilerdeki azalmadan kaynaklanmıştır. İç borç stokunun finansmanında Merkez Bankası kısa-vadeli avanslarının payı yıl boyunca gerileme göstermiştir. 55 nci hükümetin kurulmasını müteakip Merkez Bankası ve Hazine arasında yapılan yazılı protokol gereği, Hazine'ye verilen avanslar azaltılmış ve Aralık ayı itibarıyla 340 trilyon TL'nin altına inmiştir.

Özel kesime açılan MB kredilerinin miktarında ise yılbaşına göre önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

4. Faiz Oranları

1997 yılında Merkez Bankası döviz kurlarını "gözetleme" (surveillance) fonksiyonuna devam ederken, faiz oranlarına herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Yoğun kamu borçlanma gereğinin faiz oranlarının teşekkülü sürecindeki belirleyici rolü gözönünde tutuldu-

TABLO 22: FAİZ ORANLARI

	MERKEZ BANKASI REESKONT ORANLARI		TL MEVDUAT FAİZ ORANLARI (1)		DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (1-YIL)		BANKALARARASI GÜNLÜK ORTALAMA FAİZ ORANI (OVER-NIGHT)
	Reeskont İşlemleri	Avans İşlemleri	3-AY	1-YIL	USD	DEM	
1996							
OCAK	50,0	57,0	85,5	93,2	6,5	7,0	94
MART	50,0	57,0	82,7	92,7	7,2	6,9	90
HAZİRAN	50,0	57,0	79,1	91,6	7,7	6,9	67
EYLÜL	50,0	57,0	79,6	93,6	7,5	6,0	73
ARALIK	50,0	57,0	79,7	93,8	7,5	6,2	78
1997							
OCAK	50,0	57,0	77,2	91,3	8,0	5,9	
ŞUBAT	50,0	57,0	77,5	91,8	8,1	5,9	
MART	50,0	57,0	78,3	92,0	8,2	5,9	
HAZİRAN							72
EYLÜL							76
ARALIK							80

(1) Ticari bankalarca uygulanan mevduat faiz ağırlıklı ortalaması.

ğunda Merkez Bankası'nın faiz oranlarından ziyade döviz kurlarını takip etmesi, mali piyasaların istikrarlı seyri açısından isabetli bir yaklaşım olmuştur.

Merkez Bankası'nın reeskont ve avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranları 1997 yılında değişmezken, ticari bankalarca uygulanan mevduat faiz oranları da istikrarlı bir trend takip etmiştir. Dolar döviz hesaplarına ödenen ortalama faiz oranı geçen yılın bir miktar üzerinde, Mark döviz hesaplarına ödenen faiz oranı da geçen yıla yakın düzeylerde seyretilmiştir. Bankalararası günlük ortalama faiz oranı (overnight işlemlerde uygulanan faiz oranı) piyasadaki günlük likidite gelişmelerini yansıtmaya devam ederken % 70 - 80 aralığında seyretilmiştir.

5. Sermaye Piyasası

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası uzun süredir beklenen yukarı yöndeki çıkışını 1997 yılında da sürdürdü. Bileşik endeks 7 Ocak 1998 itibarıyla son bir yılda % 235, mali endeks % 355, sanayi endeksi de % 147 artış gösterdi.

Bileşik endekste % 235'lik nominal artış, 1997 yılında gerçekleşen tüketici enflasyonu (% 99,1) ile düzeltildiğinde, yaklaşık % 77 reel artışa tekabül etmektedir. Bu, diğer mali

TABLO 23: İMKB Endeksi

	7 OCAK 1998	7 HAZİRAN 1997	7 OCAK 1997
Bileşik Endeks	3683	1953	1097
Mali Endeks	4786	2159	1050
Sanayi Endeksi	2851	1809	1152
Günlük İşlem Hacmi (Milyar TL)	44.101	27.038	19.812

yatırım araçları ile mukayese edildiğinde, 1997 yılında en yüksek getiriye borsanın sağladığını göstermektedir.

Ekim ayında dünyanın belli başlı borsalarında yaşanan ani çöküş İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı da olumsuz yönde etkilemiş, ancak daha sonra Borsa yukarı yöndeki hareketine devam etmiştir. Günlük işlem hacmi son bir yıllık dönemde bir katından daha fazla artmıştır.

1997 yılının ilk sekiz aylık döneminde, ikinci el piyasalarında gerçekleşen yaklaşık 93,5 katrilyon TL düzeyindeki işlem hacminin tamamına yakını (% 95'i) kamu menkul kıymetleriyle ilgili işlemlerden kaynaklanmıştır. İlk sekiz ayda gerçekleştirilen işlem hacmi geçen yılın aynı dönemine göre % 26 artış göstermiştir.

TABLO 24: İKİNCİ EL PIYASASI İŞLEM HACMİ (MİLYAR TL)

	1997 (1)	1996
ÖZEL SEKTÖR		
MENKUL KIYMETLERİ	4.216.201	3.456.417
Hisse Senedi	4.086.543	3.039.634
Tahvil	129.655	152.836
Finansman Bonosu	-	-
Banka Bonosu	-	25.124
VDMK	3.0	238.823
KAMU MENKUL KIYMETLERİ	89.277.925	70.523.722
Devlet Tahvili	45.433.516	12.889.759
Hazine Bonosu	43.731.716	57.192.960
Gelir Ortaklığı Senedi	-	-
Döviz End. Senet	112.693	440.870
Konut Sertifikası	-	133
TOPLAM	93.494.127	73.980.138
Aracı Kurumlar	9.630.422	4.747.649
Bankalar	83.863.705	69.232.489

(1) Ocak-Ağustos

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

1. Genel Fiyat Düzeyi

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından düzenlenen gerek tüketici gerekse toptan eşya fiyat endeksleri, 1997 yılı sonu itibarıyla yıllık enflasyon hızının bir önceki yıl sonuna göre önemli ölçüde yükseldiğine işaret etmektedir. Tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon hızı, 1996 Aralık sonu itibarıyla % 79,8'den, 1997 Aralık sonu itibarıyla % 99,1'e yükselmiştir. Benzer şekilde, toptan eşya fiyatlarına göre enflasyon yıllık bazda % 84,9'dan % 91'e hızlanmıştır. 1997 yılında tüketici fiyatları aylık ortalama % 5,91, toptan eşya fiyatları da aylık ortalama % 5,54 artmıştır.

Tüketici fiyatları 1996 yılında aylık ortalama % 5, toptan eşya fiyatları da % 5,2 artış göstermişti. Bu durum, enflasyonun 1997 yılında bir önceki yıla göre aylık bazda daha yüksek seyrettiğini göstermektedir.

Tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon 1997 yılında yaklaşık 20 puan yükselmiştir. Enflasyondaki hızlanmanın muhtelif psikolojik ve iktisadi nedenleri mevcuttur. Kamuoyunun enflasyon ile ilgili psikolojisini olumlu yönde etkileyecek herhangi bir gelişme olmamıştır. Yılın başlarında devletin borçlanma faiz oranlarının % 100 seviyesinin altına inmesi ile birlikte enflasyon beklentileri olumlu biçimde etkilenmeye başlamışsa da, bu süreç çok kısa sürede tersine dönmüştür. Ekonomi politikaları ile ilgili belirsizlikler giderilememiş, piyasaların planlama ufku daralmıştır.

Yılın ikinci yarısında yapılan büyük çaplı fiyat ayarlamaları (zamlar) enflasyondaki sıçramanın temel etkenlerinden birisi olmuştur. 1997 yılında kamu toptan eşya fiyatları % 97,5 oranında artışla özel sektör fiyat artışlarının (% 89) önüne geçmiştir. Genellikle özel kesime üretim girdisi temin eden kamu imalat sanayindeki fiyat artışı (% 108,5) toptan eşya

TABLO 25: YILLIK ENFLASYON HIZI

Yüzde

	TOPTAN EŞYA FİYATLARI (1)	TÜKETİCİ FİYATLARI (1)
1995	65,6	76,1
1996	84,9	79,8
1997		
OCAK	78,0	75,7
ŞUBAT	78,6	77,7
MART	77,0	77,3
NİSAN	72,8	77,2
MAYIS	74,6	77,5
HAZİRAN	75,7	78,0
TEMMUZ	80,7	85,2
AĞUSTOS	83,4	87,8
EYLÜL	85,4	89,9
EKİM	87,5	93,2
KASIM	88,4	95,8
ARALIK	91,0	99,1
YILLIK ORTALAMA ENFLASYON HIZI	81,8	80,4

(1) Devlet İstatistik Enstitüsü endekslerine göre

TABLO 26: AYLIK FİYAT ARTIŞLARI

(Yüzde Değişim)

	TOPTAN EŞYA FİYATLARI		TÜKETİCİ FİYATLARI	
	1997	1996	1997	1996
OCAK	5,6	9,8	5,9	8,3
ŞUBAT	6,2	5,8	5,7	4,5
MART	6,0	7,0	5,4	5,6
NİSAN	5,5	8,1	6,6	6,7
MAYIS	5,2	4,1	4,7	4,5
HAZİRAN	3,4	2,7	2,9	2,5
TEMMUZ	5,3	2,4	6,3	2,1
AĞUSTOS	5,3	3,8	6,2	4,8
EYLÜL	6,3	5,1	7,3	6,1
EKİM	6,7	5,5	8,3	6,5
KASIM	5,6	5,1	6,6	5,2
ARALIK	5,4	3,9	5,1	3,4

Kaynak: DİE

fiyatlarındaki genel artışın (% 91) oldukça üzerine çıkmıştır. Fiyat ayarlamalarının herhangi bir istikrar programına ve kamuoyunu ikna eden bir gerekçeye dayandırılmadan yapılması piyasalardaki enflasyon beklentilerini daha da arttırmıştır.

Merkez Bankası'nın ekonomideki parasal genişlemeyi kontrolde esas aldığı "rezerv para" yıllık bazda % 85 artmıştır. Bütçe açığının milli gelirin % 8-9 civarında oluşması, genişletici para politikaları ve artan faiz yükü enflasyonu hızlandıran etkenler arasındadır.

1997 yılının son ayında gerçekleşen yüksek fiyat artışları ile birlikte, Türk ekonomisi 1998 yılına da yüksek bir enflasyon yükü ile girmiştir. 1998 yılı için hedeflenen % 64 ortalama enflasyona karşın, 1997 yılından devreden enflasyon stoku (ortalama enflasyon) % 33'dür. Diğer bir deyişle; fiyatlar 1998 yılında aylık bazda hiç artmasa (!) bile, yıllık ortalama enflasyon % 33'den aşağı olmayacaktır. 1998 yılı resmi enflasyon hedeflerinin gerçekleşebilmesi için, aylık ortalama enflasyonun % 3,5 oranını geçmemesi, yani 1997'de gerçekleşen aylık ortalama enflasyonun yarı yarıya yakın bir oranda azalması gerekmektedir.

Hükümet, uygulamayı düşündüğü üç yıllık istikrar programı çerçevesinde, enflasyon hızını 1998 sonunda % 50'ye düşürmeyi hedeflemektedir. Hükümet enflasyon hızını yavaşlatmak için 1998 yılında "ekonomiyi" soğutmayı, yani büyüme hızını ciddi biçimde yavaşlatmayı öngörmektedir. Enflasyonu % 50 düzeyine indirmek için uygulanacak model esas itibarıyla yurtiçi talebin daraltılmasına dayandırılmaktadır. Büyüme büyük ölçüde yurtiçi talepten kaynaklandığına göre, talep daralınca büyüme de "yavaşlayacaktır". Bütçede ortaya konan harcama hedefleri kamu kesiminin harcamalarını reel olarak azaltma niyetinde olmadığını gösteriyor. Dolayısıyla; talebi kontrol etmek ve daraltmak için kamu harcamaları değil, özel kesim harcamalarını daraltmak hedeflenmektedir. Tahminimiz hükümetin 1998 yılında büyük ölçüde yüksek (pozitif reel) faiz politikasını tercih edeceği yönündedir.

Faiz oranlarını yükselterek, yani faizin ekonomiye yükünü daha da arttırarak, ekonomi yavaşlatılıp enflasyon aşağı çekilebilir mi?

Türk ekonomisinin son on yıllık dönemine baktığımızda, yıllar itibarıyla enflasyon ve büyüme hızı arasında doğrudan (ve doğru orantılı) bir ilişkin mevcut olmadığı görülmektedir. Örneğin; 1991 yılında büyüme hızı binde 3, enflasyon % 71 iken, 1992 yılında büyüme % 6,4'e yükselmiş, enflasyon % 66'ya gerilemiştir. Benzer şekilde; 1996 yılında büyüme hızı % 7,9, enflasyon % 80 iken, büyüme hızının 1997 yılında tahminen % 6 civarında gerçekleştiği; buna karşın enflasyonun yükselerek % 99 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Buna mukabil; faizin ekonomiye yükü ile enflasyon arasında genelde bir ilişki oldu-

ğu gösterilebilir. Örneğin; bütçe faiz ödemelerinin milli gelire oranının arttığı ya da yüksek olduğu dönemlerde enflasyonda da artış gözlenmektedir. Özetle; Türk ekonomisinde büyüme hızı ile enflasyon arasında düzenli bir ilişki olmamasına karşın, faiz yükü ile enflasyon arasında daha güçlü bir ilişki söz konusudur.

Türkiye imalat sanayindeki fiyatlama davranışları araştırıldığında, faiz oranlarındaki artışın sadece talebi değil, arzı da (maliyetleri) etkilediği görülmektedir. Faiz oranlarında artış öngören bir istikrar programının enflasyon konusunda başarılı olması kesin değildir. Eğer faiz oranlarındaki artışın talep daralması yoluyla **fiyatları azaltıcı etkisi** maliyet artışları yoluyla **fiyatları arttırıcı etkisinden** daha az ise, bu durumda faiz oranlarındaki yükselme enflasyonu azaltmayacak, daha da hızlandıracaktır. Türkiye'de yüksek faiz politikalarının talebi daraltıcı etkisi bile tartışmalıdır. Yüksek faiz rantlarının kısmen tüketime yönelmesi talebi körüklemekte, beklenen "talep daraltıcı" etki zayıflamaktadır.

Hükümetin enflasyonu aşağı çekmek amacıyla 1998 ve sonrasında uygulamayı öngördüğü politikaların ekonomiyi "**stagfasyonist**" bir sürece de sokması mümkündür (stagflasyon: durgunluk içinde enflasyon). Maliyetlerin yüksek faiz şoku ile körüklendiği bir ortamda piyasalarda ortaya çıkacak ciddi talep sıkışmaları, enflasyonu daha da körüklerken üretimde ve büyümede ciddi daralmalara yol açması mümkündür. Yüksek faiz politikalarının sonucu daha düşük büyüme -daha düşük enflasyon değil, daha düşük (hatta negatif) büyüme- yüksek enflasyon da olabilir.

2. Kamu ve Özel Kesim Fiyatları

TABLO 27: KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI (1)

		Yüzde Değişme	
		1997	
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
12 AYLIK ORTALAMA FİYAT ARTIŞI	85,5	80,7	81,8
YILLIK FİYAT ARTIŞI (2)	97,5	89,0	91,0

(1) DIE Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki Yüzde Değişme

(2) Aralık Ayı İtibarıyla

1997 yılının ikinci yarısında yapılan büyük çaplı kamu fiyat ayarlamaları (zamları) sonucu, kamu fiyat artışları yıllık bazda özel kesim fiyat artışlarının üzerinde seyretmiştir.

1997 yılı Aralık sonu itibarıyla kamu fiyatlarındaki yıllık artış hızı % 97,5; özel fiyatlardaki artış ise % 89 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu fiyat artışları genel fiyat artış oranlarının üzerinde seyretmiştir. En yüksek kamu fiyat artışları imalat sanayi sektöründe (% 108,5) gerçekleşirken, bu sektördeki özel sektör fiyat artışları (% 85,4) kamu kesiminin oldukça altında kalmıştır. 12 aylık ortalama fiyat artışları da kamu kesiminde (% 85,5) özel sektöre (% 80,7) göre daha yüksek oranda gerçekleşmiştir.

TABLO 28: İÇ TİCARET HADLERİ (1994 = 100)

	AYLIK FİYAT ARTIŞI (%)		TARIM/SANAYİ (1994 = 100)
	TARIM	SANAYİ	
1996			
ARALIK	4,0	4,0	124,5
1997			
OCAK	5,0	5,6	123,8
ŞUBAT	9,1	5,3	128,3
MART	12,8	3,8	139,3
NİSAN	10,2	3,9	147,7
MAYIS	3,7	6,1	144,4
HAZİRAN	0,3	4,6	138,5
TEMMUZ	-1,9	8,5	125,1
AĞUSTOS	2,1	6,6	119,9
EYLÜL	6,7	6,1	120,7
EKİM	9,6	5,7	125,0
KASIM	7,8	4,6	128,9

Kaynak: DİE

1997 yılında tarım ürünlerindeki aylık ortalama fiyat artışı (% 5,45) sanayi ürünlerindeki aylık ortalama fiyat artışının (% 5,0) bir miktar üzerinde seyretmiştir. 1997 yılı tarım sektörünün bir miktar eksi büyüme gösterdiği bir yıl olup, tarımsal ürün fiyatlarının nisbeten daha hızlı artmasına yol açmıştır. Tarım ve sanayi fiyatları arasındaki ilişkiyi gösteren iç ticaret hadleri 1997 yılında dalgalı bir seyir izlemiştir. İç ticaret hadleri (1994 = 100) bir önceki yıl sonu itibarıyla 124,5 seviyesinde iken 1997 yılının Nisan ayı itibarıyla 147,7'ye yükselmiş, Kasım ayı itibarıyla 128,9 seviyesine gerilemiştir.

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. Ödemeler Dengesi

TABLO 29: ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)

	1997 PROGRAM	OCAK-EYLÜL*	
		1997	1996
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-5.600	-1.113	-901
Dış Ticaret Dengesi	-19.350	-10.941	-7.395
İthalat	-49.450	-33.384	-30.612
İhracat	30.100	22.443	23.217
Görünmeyenler Dengesi	9500	6.421	3.060
Turizm Gelirleri	6.850	5.692	4.378
Faiz Gelirleri	1.800	1.355	1.158
Diğer	13.000	9.012	5.377
Turizm Giderleri	-1.350	-1.405	-959
Faiz Giderleri	-4.700	-3.155	-2.908
Diğer	-6.100	-5.078	-3.986
Karşılıksız Transfer	4.250	3.407	3.434
SERMAYE HAREKETLERİ	8.600	7.450	6.801
Doğrudan Yatırım (net)	750	358	441
Portföy Yatırımı	4.450	1.944	1.270
Diğer Uzun Vadeli Yatırım	300	3.135	529
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	3.100	2.013	4.561
NET HATA VE NOKSAN		1.438	-542
REZERV HAREKETLERİ	-3.000	-4.899	-5.358
IMF			
Resmi Reserervler	-3.000	-4.899	-5.358

(*) Geçici

(a) Dış Ticaret Dengesi

1997 Programı, ithalatta bir önceki yıla göre yavaşlama ihracat'ta ise bir miktar hızlanma öngörüsünde bulunmuştu. Buna göre; ithalatın % 12 civarında artışla 49.450 milyon Dolar, ihracatın % 21 civarında artışla 30.100 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi, dış ticaret açığının da 19.350 milyon Dolar seviyesinde oluşması tahmin edilmişti.

TABLO 30: DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyon dolar)

	OCAK-EYLÜL		YILLIK	
	1997	1996	1997 (*)	1996
İHRACAT	22.443	23.217	26.000	23.167
İTHALAT	33.384	30.612	46.000	42.934
DIŞ TİCARET DENGESİ	-10.941	-7.395	-20.000	-19.676

(*) Gerçekleşme Tahmini

Bu raporun yayınlandığı tarihte dış ticaret ilişkin rakamlar yılın ilk dokuz aylık dönemine aittir. Buna göre; ihracatın (bavul ticareti dahil) yılın ilk dokuz aylık döneminde -bir önceki yıla göre- % 3,5 azalışla 22.443 milyon Dolar, ithalatın da % 9,7 artışla 33.384 milyon Dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. İlk dokuz aylık dönemde dış ticaret açığı 10.941 milyon Dolar düzeyinde oluşmuştur.

İthalatın mal grupları arasındaki dağılımında geçen yıla mukayese ile önemli bir değişiklik olmamıştır.

(b) Cari İşlemler Dengesi

1997 yılının ilk altı aylık dönemine ait veriler, cari işlemler hesabının -geçen yılın aynı dönemine mukayese ile- bir miktar daha fazla açık verdiğine işaret etmektedir. Geçen yılın ilk 9 aylık döneminde 901 milyon Dolar açık veren cari işlemler hesabı, dış ticaret açığının bir miktar artmasına paralel olarak 1997 yılının aynı döneminde 1.113 milyon dolar seviyesinde bir açık vermiştir. 1997 Programında öngörülen cari işlem açığı ise yılın tamamı için 5.600 milyon Dolar seviyesindedir.

1997 yılında cari işlemler hesabına olumlu katkı sağlayan bir faktör turizm gelirlerindeki artıştır. Türkiye'ye gelen turist sayısında bir önceki yıla oranla kaydadeğer bir artış gerçekleşirken, net turizm gelirleri de ilk 9 ayda % 25 artışla 4.287 milyon Dolar seviyesine yükselmiştir.

(c) Sermaye Hareketleri Hesabı

1997 Programı; yıl içinde portföy yatırımları yoluyla yabancı sermaye girişinin hızlanacağı, kısa-vadeli sermaye girişlerinin büyük ölçüde yavaşlayacağı tahminine dayalı olarak, sermaye hareketleri hesabının 8.600 milyon Dolar civarında bir fazlalık vereceği öngörüsünde bulunmuştu.

1997 yılının ilk 9 aylık dönemine ait mevcut resmi veriler, sermaye hesabının geçen yılın aynı döneminin bir miktar üzerinde, 7.450 milyon Dolarlık bir fazla verdiğini göstermektedir. İlk 9 aylık dönemde, portföy ve kısa-vadeli net sermaye girişleri geçen yılın altında kalırken, uzun vadeli yatırım altında net sermaye girişi 3.135 milyon Dolar'a ulaşmıştır (bir önceki yıl 529 milyon Dolar net sermaye girişi).

(d) Resmi Rezervler Hesabı

1997 Programı'nda 3 milyar Dolar artması öngörülen resmi rezervler, yılın ilk dokuz ayında 4.899 milyon Dolarlık bir artış göstermiştir.

2. Dış Borçlar

Yayınlanan en son veriler, dış borç stokunun 1997 yılının ilk altı aylık döneminde % 3 artışla 82 milyar 166 milyon Dolar seviyesine yükseldiğini göstermektedir. Dış borçlar dolar cinsinden ifade edilmektedir. Bu sebeble, doların diğer bazı temel paralar karşısındaki değer kazancı, Türkiye'nin dolar cinsinden ifade edilen toplam dış borçları sınırlı miktarda artmasına yol açmaktadır ("parite etkisi").

TABLO 31: DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON ABD \$)

	HAZİRAN 1997	ARALIK 1996	ARALIK 1995
KISA VADELİ BORÇLAR	20.862	20.517	15.710
ORTA VE UZUN VADELİ BORÇLAR	61.304	59.231	57.577
Kamu Kesimi	48.255	48.815	49.958
Özel Kesim	13.049	10.416	7.619
PARITE ETKİSİ		-4.419	1.970
TOPLAM DIŞ BORÇLAR	82.166	79.748	73.278

İlk 6 aylık dönemde kısa vadeli borçlar sınırlı bir artış göstererek Haziran sonu itibarıyla 20.862 milyon Dolar düzeyinde oluşurken, orta ve uzun vadeli borçlardaki artış özel sektör borçlanmasından kaynaklanmıştır.

1998 yılına ilişkin dış borç servisi projeksiyonları Türkiye'nin gelecek yıl yaklaşık 14 milyar Dolar dış borç ana para taksit ve faiz ödemesi yapacağına işaret etmektedir. Toplam dış borç ödemelerinin yaklaşık 11 milyar Doları ana para ödemelerinden, 3 milyar Dolarlık kısmı da faiz ödemelerinden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle; Türkiye 1998 yılında bu güne kadarki en yüksek miktarlı orta ve uzun vadeli dış borç geri ödemesini yapacaktır. Dış borç ödemelerinin % 73'ü kamu kesimi, % 27'si de özel sektör tarafından yapılacaktır.

TABLO 32: 1998 YILI DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ (PROJEKSİYON)

(MİLYON ABD \$)

	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM BORÇ SERVİSİ
KONSOLİDE BÜTÇE	5.903	1.979	7.882
Hazine Borçları	3.908	988	4.896
Devirli Krediler	1.607	814	2.421
Katma Bütçe	388	177	565
DİĞER KAMU SEKTÖRÜ	1.875	534	2.409
ÖZEL SEKTÖR	3.196	561	3.757
TOPLAM	10.974	3.074	14.048

3. Yabancı Sermaye

Ödemeler dengesine ilişkin verilerin gecikmeli olarak yayınlanması sebebiyle, bu raporun yayınlandığı sırada eldeki mevcut veriler 1997 yılının ilk dokuz ayına ait bulunmaktadır.

İlk dokuz aylık dönemde elde edilen net yabancı sermaye girişi 7.450 milyon Dolar düzeyindedir. Bu sermaye girişinin 245 milyon Doları doğrudan yatırım, 1.944 milyon Doları portföy yatırımı, 3.135 milyon Doları diğer uzun vadeli yatırım, 2.013 milyon Doları da kısa vade sermaye girişi şeklindedir. Bu yılın ilk yarısında gerçekleşen kısa vadeli sermaye girişi geçen yılın aynı dönemine göre yarı yarıya azalmıştır; geçen yılın ilk dokuz ayında 4.561 milyon Dolarlık kısa vadeli sermaye girişi olurken, bu rakam 1997'nin aynı döneminde 2.013 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

1997 yılının ilk on aylık döneminde toplam 234 yabancı sermaye yatırım izin belgesi verilirken, teşvik kapsamına alınan toplam yatırım tutarı 1 milyar 687 milyon Dolar düzeyindedir. Bu yatırımların gerçekleşmesi durumunda elde edilecek toplam yabancı sermaye tutarı 345 milyon Dolar olup, 15.136 kişiye yeni istihdam sağlaması beklenmektedir. Bu yatırımların 115.6 milyon Dolar ihracat taahhüdü bulunmaktadır. Teşvik kapsamına alınan yabancı sermayenin sırasıyla imalat sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

4. Uluslararası Rezervler

TABLO 33: ULUSLARARASI REZERVLER (MİLYON DOLAR)

	DÖVİZ REZERVİ			TOPLAM
	ALTIN	MERKEZ BANKASI	BANKALAR	
ARALIK 1996	1.383	16.491	9.902	27.776
1997				
OCAK	1.383	16.659	8.966	27.008
ŞUBAT	1.383	16.226	9.016	26.625
MART	1.383	15.543	8.893	25.820
NİSAN	1.383	15.494	8.912	25.789
MAYIS	1.383	15.883	8.506	25.772
HAZİRAN	1.383	16.223	8.201	25.808
TEMMUZ	1.383	16.246	8.394	26.023
AĞUSTOS	1.384	17.755	8.249	27.388
EYLÜL	1.384	19.960	8.155	29.499
EKİM	1.384	21.017	8.845	31.245
KASIM	1.384	19.511	8.867	29.762
ARALIK	1.384	18.698		
9 OCAK 1998	1.384	19.294		

Merkez Bankası Net Döviz Rezervi (Milyon USD)

Aralık 1996	:	110
10 Ekim 1997	:	5.440
16 Aralık 1997	:	1.830

Türkiye'nin toplam uluslararası rezervleri 1996 yılı sonunda 27.776 milyon Dolar'dan 3,5 milyar Dolara yakın bir artışla Ekim ayında 31.300 milyar Dolara yükselmiştir.

Ancak; Uzak-doğu borsalarında yaşanan krizin etkisi ile toplam uluslararası rezervler Kasım sonu itibarıyla 29.700 milyar Dolar düzeyine gerilemiştir.

1996 yılı sonunda 16,5 milyar Dolar seviyesinde olan Merkez Bankası (resmi) döviz rezervleri yaklaşık 4,5 milyar Dolar artışla Ekim ayında 21 milyar Dolar'a yükselmiştir. Merkez Bankası'nın daha sonraki dönemde döviz piyasalarına yaptığı müdahaleler (döviz satışı) sonucu resmi rezervler Aralık ayı ortalarında 18,7 milyar Dolar düzeyine gerilemiştir. Ekim ayının ilk yarısında 5,4 milyar Dolara yükselen Merkez Bankası net döviz pozisyon (net döviz fazlası) 16 Aralık itibarıyla 1,8 milyar Dolar seviyesine inmiştir. Resmi döviz rezervleri 1998 yılının ilk haftasında yeniden 19 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Bankaların 1997 yılının ikinci yarısında Merkez Bankası'na döviz satarak Türk Lirası'na geçtikleri ve artan iç borçlanmayı fonladıkları gözlenmiştir.

5. Döviz kurları

Döviz kurları 1997 yılında da büyük ölçüde Merkez Bankası gözetiminde bir gelişme göstermiştir. Yurtdışı paritelerin ABD Doları lehine gelişme gösterdiği 1997 yılında, ABD Doları Türk Lirası'na karşı % 90,8 (bir önceki yıl % 80,6), Alman Markı % 65,7 değer kazanmıştır. Yüzde 50 Dolar ve yüzde 50 Alman Markı'ndan oluşan döviz sepetindeki artış ise % 78 olmuştur.

Halen IMF ile istikrar paketi konusunda müzakerelerini sürdüren hükümetin döviz kurları ile ilgili olarak 1998 yılında **"nominal çapa"** (nominal anchor), 1999 ve 2000 yıllarında

Tablo 34: TÜRK LİRASI'NIN DIŞ DEĞER KAYBI

Yabancı Para Birimi	TL'nin Yıllık Değer Kaybı (%)	
	1997	1996
ABD Doları	90,8	80,6
Alman Markı	65,7	66,3
İngiliz Sterlini	86,8	96,5
İsviçre Frangı	77,0	53,7
Fransız Frangı	66,8	68,7
Hollanda Florini	64,7	65,9
Japon Yeni	70,3	60,8
DÖVİZ SEPETİ (*)	78,25	73,45

(*) Yüzde elli Dolar ve yüzde elli Alman Markı'ndan oluşan döviz sepeti.

da “reel değer kaybı” politikası güdeceği tahmin edilmektedir. 1998 yılı için öngörülen ortalama döviz (Dolar) kuru, hükümetin istikrar programının ilk yılında “nominal çapa” uygulayacağı, yani döviz kurundaki artışı enflasyonun bir miktar altında tutacağı anlamına gelmektedir. Bu politika ile amaçlanan, ilk yıl “döviz kuru-enflasyon” kısır döngüsünü kırmaya çalışarak enflasyon beklentilerini olumlu yönde etkilemek, maliyet enflasyonunu aşağı çekmektir. Programın ikinci ve üçüncü yılında ise, döviz kurunun enflasyonun üzerinde artması ve reel değer kaybına uğraması öngörülmektedir.

Son aylarda ekonomi çevrelerindeki beklentilerden birisi de, Türk Lirası'nın % 25 - 30 civarında bir devalüasyona tabi tutulması gerektiği yönündedir.

Bu beklentiye mesnet teşkil eden yaklaşım genel hatlarıyla şu: Türk Lirası 1994 yılının ilk çeyreğinde ciddi bir değer kaybına uğramış, ve, döviz kuru aynı yılın Nisan ayında dış ticaret dengesi açısından en uygun düzeye yükselmişti. Ancak o tarihten bu yana gerçekleşen kur artışı enflasyon hızının gerisinde kalmış, Türk Lirası yeniden “aşırı değerli” hale gelmiştir. Döviz kurunun 1994 Nisan ayında “denge düzeyi”ne ulaştığı kabul edilirse; Devlet Planlama Teşkilatı'nın Ocak 1982 bazlı reel kur endeksine göre, Türk Lirası 1994 yılından bu yana Dolar+Mark döviz sepetine karşı % 28-30 civarında değerlenmiş durumda. Bu sebeble TL'nin döviz sepetine karşı yaklaşık bu oranlarda devalüe edilmesi “gereklidir”.

Böyle bir yaklaşım, Türk Lirası'na devalüasyon gerekip gerekmediğini belirlemede ne ölçüde isabetli bir yaklaşımdır?

Öncelikle; yurtiçi ve yurtdışı enflasyon farklılıklarını esas alarak kur hesaplamaya çalışan yaklaşımdaki temel güçlüklerden birisi, hangi yılın baz alınması gerektiğidir. Döviz kurunun aşırı değerlenip değerlenmediği, büyük ölçüde geçmişte hangi yılda kurun “denge” düzeyinde bulunduğu doğru tesbitine bağlı bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında 1994 Nisan ayı döviz kuru açısından ne ölçüde uygun bir baz tarihtir? Örneğin; DPT'nin reel kur endeksine göre, döviz kurunun 1997 Temmuz ayında bulunduğu düzey, reel olarak 1982 Ocak ayına mukayese ile yaklaşık % 16 daha düşük düzeydedir. Yani; 1982 yılı baz alınır, Türk Lirası döviz sepetine göre “aşırı değerlenmiş” değil, aksine “aşırı değer kaybetmiş” durumdadır. Dolayısıyla; 1982 yılını esas alınırsa TL “aşırı değerli” değil, 1994 yılı esas alınırsa TL “aşırı değerli” sayılacaktır.

1994 yılı bu anlamda uygun bir baz yıl kabul edilebilir mi?

1994 yılının ilk çeyreğinde hızlı değer kaybına uğrayan Türk Lirası Nisan ayında bir ara (büyük ölçüde spekülatif sebeplerle) 1 Dolar = 40.000 TL düzeyinin üzerine çıkmış, daha

sonra 1 Dolar = 30.000 TL düzeyine gerilemişti (bu olguya iktisatta “**over-shooting**” diyoruz). Ancak Merkez Bankası’nın o dönemde takip ettiği para politikası döviz kurunun daha da gerilemesini ve 1 Dolar = 30.000 TL düzeyinin altına inmesini engellemiştir. Şöyle ki; IMF’e verilen taahhüt gereği, Hazine’nin Merkez Bankası’na olan avans borcu azaltılmış, bunun piyasalarda ortaya çıkardığı nakit darlığı Merkez Bankası tarafından piyasadan döviz satın alınıp TL verilerek giderilmiştir. Bu açıdan; döviz kurunun 1994 Nisan’ında “denge” düzeyinde olup olmadığını, o dönemde uygulanan para (ve döviz kuru) politikalarından bağımsız düşünmemek gerekir. O dönemde Merkez Bankası Dolar’a destek vermemiş olsa, döviz kuru muhtemelen 30.000 TL’nin bir miktar altında bir düzeyde dengeye oturacaktı. Bu sebeple, 1994 Nisan ayında döviz kurunun “gerçek denge düzeyi”ni yansıttığı tartışmalıdır.

“Yurtiçi-yurtdışı enflasyon farklılıkları” gibi çeşitli nedenlerle çok sağlıklı olmayan ölçülerin ötesinde; döviz kurları 2-3 yıllık bir dönem itibarıyla ele alındığında, ülkenin döviz dengesindeki gelişmeleri büyük ölçüde yansıtmaktadır. 1994 yılından bu yana döviz kurları üzerinde ödemeler dengesinden (döviz dengesinden) kaynaklanan önemli bir baskının varlığından söz etmek mümkün değildir.

Kanaatimizce; döviz kurlarında halen % 25 - 30 gibi ciddi boyutta bir düzeltmeyi (devalüasyonu) gerekli kılan temel bir dengesizlik mevcut değildir.

6- Avrupa Birliği İle İlişkiler ve Gümrük Birliği

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 1997 yılı sonlarında tarihi bir dönemeçten geçmiştir. Tam üyelik yolunda bir ara istasyon bakışıyla Gümrük Birliği’ni 1996 yılı başında tamamlayan Türkiye, 12-13 Aralık ‘98 tarihinde Lüksemburg’da yapılan Avrupa Birliği zirve toplantısında AB’nin Orta ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerine uzanan genişleme sürecinin dışında bırakılarak 2000’li yılların Avrupa Birliği haritası dışında kaldı.

AB Komisyonu’nun 1997 yılı Temmuz ayı içinde açıkladığı “Gündem 2000” başlıklı raporunda yer alan öneriler doğrultusunda AB ülkelerinin devlet veya hükümet başkanlarının katıldığı Lüksemburg Zirve Toplantısında, AB’in genişleme sürecinde birinci aşamada Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimi ile genişleme müzakerelerinin 12 Mart 1998 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. İkinci aşamada Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Letonya ve Litvanya ile genişleme için müzakereleri hazırlayacak bir süreç başlayacaktır. Bu süreç çerçevesinde tüm aday ülkeler ile

AB üyesi ülkeleri her yıl biraraya getirecek bir Avrupa Daimi Konferansı'nın kurulması da Lüksemburg Zirvesinde kararlaştırılmıştır. 12 Mart 1998 tarihinde başlayacak bu konferans çalışmaları bünyesinde aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlık çalışmaları yönlendirilecek ve gözetilecektir.

Kıbrıs Rum Kesimi'ne Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tam üyelik yolu açılırken, Kıbrıs sorunu çetrefil hale gelmekte ve Türkiye'ye taahhüt ettiği şekilde KKTC ile ekonomik ve politik entegrasyonu gerçekleştirme alternatifinden başka bir yol kalmamaktadır.

1959'dan bu yana 39 yıldır AB'ye üyelik kapısında bekleyen ve bekletilen Türkiye ise Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme sürecinin dışında bırakılarak aday ülke statüsüne alınmamıştır. Üye ülkeler ve aday ülkelerin katılacağı Avrupa Konferansı'na davet edilmekle beraber, bu katılım Türkiye'de insan hakları ve azınlıkların (Doğu ve Güneydoğu'daki vatan-daşlarımızı kastediyorlar!) korunması, Yunanistan ile ilişkilerin düzeltilerek ihtilafların Uluslararası Adalet Divanı'nın hakemliğine başvurularak çözülmesi ve Birleşmiş Milletler himayesinde yürütülen Kıbrıs müzakerelerinin desteklenmesi şartlarına bağlı kılınmıştır.

Görüldüğü gibi, görünüşte Yunanistan ipoteği altında olmakla beraber, işçi göçünden korkan Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri, değil üyelik yolunda adaylık, Avrupa Konferansı'na katılımı bile Türkiye'nin karşısında teslimiyet ifade edecek tavizlerin verilmesi şartlarına bağlamışlardır.

Gerçi Lüksemburg Zirvesi Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğunu birkez daha yinelemiş olmakla beraber, siyasi ve ekonomik nedenlerle tam üyelik müzakerelerinin açılmayacağını belirtmiş, bunun yerine Türkiye için Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi, mali işbirliğinin yürürlüğe konulması, mevzuatların yakınlaştırılması ve AB müktesebatının Türkiye tarafından benimsenmesinden oluşan bir stratejiyi önermiştir. Bu strateji ve öneriler birer uyutma taktiğinden ibarettir. Bugün Gümrük Birliği uyarınca Türkiye taahhütlerini büyük ölçüde yerine getirip yılda en az 2,5-3 milyar dolarlık gümrük vergisi ve fon kaybı ile AB'ye karşı ticarette 2 yılda ilave 11 milyar dolarlık ticaret açığı ile karşılaşarak ağır bir mali bedel öderken, Avrupa Birliği GB uyarınca taahhüt ettiği mali yardım paketini bugüne kadar yürürlüğe koymamış, anti-damping vergilerini bazı Türk ihraç ürünlerine karşı uygulamaya devam etmiştir.

Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'nden önümüzdeki 20-25 yıllık bir süreç için dışlanması ülkemizde adeta bir şok etkisi meydana getirmiştir. Özellikle Avrupa Birliği üyesi olmayı gelişmiş bir ülke olmanın olmazsa olmazı sayan bir kısım siyasi, bürokrasi, işademi ve medya çevreleri "Avrupa Birliği'nin bir Hristiyan Kulübü olduğu" görüşünü dahi dile getirerek, AB'nin Türkiye hakkındaki gerçek görüşünü biraz geç de olsa anlamışlar-

dir. Hükümet AB'nin kararı karşısında, AB ile siyasi diyalogu kesme, Kıbrıs, Yunanistan, Güneydoğu gibi meseleleri AB ile kurumsal düzeyde görüşmeme kararı almıştır. Başbakan "Gümrük Birliği'ni biz finanse ediyoruz" (bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1997) derken, birçok bakan da Gümrük Birliği'nin gözden geçirilmesi yolunda aksiyona geçileceği türden açıklamalar yapmışlardır.

Gerçekten de Türkiye'nin dış politikasında 39 yıldır birinci öncelikli konumda olan Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda AB'nin dışlayıcı tutumu ve kararı bu defa Türkiye içindeki tepkileri de aşırı ölçüde sertleştirmiştir. Ancak alternatifsiz ve stratejiden yoksun bir şekilde peşinde koşulan AB üyeliği gündemden düşünce Türkiye dış politikada "izole olma" ve "yalnızlaşma" süreci içine girmiştir. Çünkü Lüksemburg Zirvesi ile aynı tarihlerde Tahran'da toplanan İslam Konferansı Teşkilatı Zirve Toplantısında Türkiye'nin İsrail ile girdiği askeri ve ticari yakınlaşma ve Kuzey Irak politikası sert eleştirilere maruz kalmış ve Zirve'nin Nihai Bildirisinde bu iki hususta kınanmıştır. Türkiye, fikir babası ve kuruluşunda öncü olduğu KEİB bütünleşme sürecinin ivmesini kaybetmesinden sonra, İslam Dünyası ve Avrupa Birliği ile gerginleşen ilişkileri nedeniyle, ABD-İsrail-Türkiye üçgeni içine sıkışma sürecine itilme riski yaşamaktadır. Böyle bir süreç Türkiye'nin bulunduğu bölgede uzun vadeli menfaatlerine aykırı gelişmelere yolaçabilecektir.

Diğer taraftan, Gümrük Birliği'nin 1996 ve 1997 yılları içindeki uygulama sonuçları tek taraflı ve Türkiye aleyhine tezahür etmiştir. Gümrük Birliği'nin uygulamasında, Türkiye sanayi ürünlerinin AB'den ithalatında Gümrük Vergilerini ve Toplu Konut Fonu kesintilerini kaldırmış, 29 Nisan 1997 tarihinde Ortaklık Konseyi kararıyla başta et ve süt ürünleri olmak üzere birçok tarım ürünüde önemli ölçüde gümrük vergisi indirimlerine gitmiş; üçüncü ülkelerden ithalatta AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulamaya başlamış, AB'nin Ortak Dış Ticaret Politikasını benimsemiş, tekstil politikasını uygulamaya koymuş; AB'nin üçüncü ülkelerle akdettiği Ortaklık Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Letonya ile parafe edilmiş, Polonya, Bulgaristan ve Slovenya ile teknik görüşmeler devam ediyor. Fas, Tunus ve Mısır'a anlaşma taslak metinleri verildi).

AB'nin mevzuatına uyum noktasında Türkiye Rekabet Kanunu, Fikri Mülkiyet, Marka Hakları ve Patent Kanunu, tüketicinin korunması kanunu gibi mevzuatı yasalaştırıp yürürlüğe koymuştur.

Türkiye'nin AB'nin mevzuatına uyum noktasında yalnızca; Topluluk Gümrük Kodu'nu esas alan yeni bir Gümrük Kanunu çıkarılması, Milli Akreditasyon Merkezi'nin kurulması,

standartlar ve teknik engellerin kaldırılması hususundaki mevzuatın çıkartılması, ticari nitelikteki tekellerin kaldırılması ve Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun çıkarılması alanlarında yapması gereken yükümlülükleri kalmıştır.

Diğer taraftan, AB ise Türkiye'ye vermesi gereken 2,5 milyar ECU'luk (3,2 milyar dolar) mali yardımı Yunanistan'ın vetosu ve Avrupa Birliği Parlamentosu'nu şarta bağlı hale getirmesinin bahanesi arkasında hala serbest bırakmamış, Türk ihracat ürünlerine anti-damping soruşturmaları açma ve vergiler koyma politikasını sürdürmüştür.

Oysa Gümrük Birliği'nin ilk 2 yıllık uygulama sonuçları, AB'nin GB'nden oldukça kazançlı olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye 1996 yılında Gümrük Birliği'nden dolayı bir ithalat patlaması ile karşılaşmış ve dış ticaret açığı % 44,6'lık bir artışla 19,863 milyon dolara (1995'deki 13,734 milyon dolardan) yükselirken, AB ile dış ticaret açığı % 77'lik bir artışla 11.485 milyon dolara (1995'deki 5.700 milyon dolardan) tırmanmıştı. 1996'da AB'ye ihracatımız % 3,6'lık bir artışla 11.485 milyon dolara (1995'deki 11.078 milyon dolardan) çıkarken, (AB'nin ihracatımızdaki payı 1995'deki % 52,2'den 1996'da % 49,7'ye düştü), AB'den ithalatımız % 32,5'lik bir sıçrama ile 22,590 milyon dolara yükseldi (AB'nin ithalatımızdaki payı 1995'deki % 47,2'den 1996'da % 52,6'ya çıktı.)

Nitekim Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın derlediği verilere göre AB'nin genel dış ticaret fazlası 1995'de 100,86 milyar dolar iken, 1996'da % 13'lük bir artışla 113,27 milyar dolara yükseldi. AB'nin toplam dış ticaret fonları içinde 1995'de % 5,5 olan Türkiye'nin payı 1996'da % 8,8'e yükseldi.

Yine 1997'nin ilk 8 aylık döneminde AB ile dış ticaret açığımız 7,61 milyon doları (7.471 milyon dolar ihracatımıza karşın, 15.081 milyon dolarlık ithalat yaptık) bulmuş durumdadır.

Görüldüğü gibi Gümrük Birliği'nin tamamlandığı 2 yıl içinde AB, Türkiye ile dış ticaretinde ilave 11 milyar dolar civarında bir dış ticaret fazlası elde etmiş bulunmaktadır. Türkiye ise GB'ye geçerken iddia edildiğinin aksine ihracatında ciddi bir artış sağlayamamış, özellikle 2 yıl içinde 15-20 milyar dolarlık ihracat rakamına yükseleceği iddia edilen tekstil-giyim sektöründe son 2 yıldır ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. 1996'da tekstil ürünleri ihracatımız % 9 artarken, konfeksiyon ürünleri ihracatımız % 8 oranında düşmüştür. 1997'de ise tekstil ve giyim ihracatının genelinde % 15,2'lik bir ihracat artışı sağlanırken, AB'ye ihracat yalnızca % 6 oranında artabilmiştir.

Gümrük Birliği'nin fiyat artışlarını önemli oranda düşüreceği iddia edilmişken, 1995 sonu % 76,1 olan tüketici fiyatları bazında enflasyon oranı 1997 Aralık sonu % 99,1'e tırman-

miştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye büyük miktarlarda yabancı sermaye akışı sağlayacağı ileri sürülürken, tam tersine yabancı sermaye girişleri düştü. 1995'de 1.127 milyon dolar olan fiili yabancı sermaye girişi 1996'da 964 milyon dolara ve 1997'nin ilk 6 ayında 460 milyon dolara geriledi.

Özet olarak, Türkiye tam üyelik yolunda, yükümlülüklerine katlanmayı kabul ettiği Gümrük Birliği sonucunda birçok olumsuz etkilerle karşılaşırken, Gümrük Birliği'nden ilave kazançlar elde eden ama Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyen Avrupa Birliği 2005'e kadar 26 üyeye ulaşacak genişleme sürecinde Türkiye'yi dışarıda bırakmıştır.

Çözüm: AB'nin Türkiye'yi genişleme sürecinde bırakması Türkiye'ye 39 yıllık tek taraflı tam üyelik sevdasından vazgeçip daha tutarlı, rasyonel ve gerçekçi bir dış politika stratejisi belirleme ve uygulama imkanı sağlayabilecektir. Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, sürekli kendisi aleyhine işleyen Gümrük Birliği yerine "Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması" temelinde kurumsal ve ekonomik ilişkilerini düzenlemelidir. Türkiye'yi Avrupa pazarlarından ve serbest ticaret ilkesinden kopamayacak böyle bir kurumsal ilişki modeli Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinde AB ipoteğinden kurtulmasını sağlayacaktır.

Türkiye ayrıca AB'nin 1981'den bu yana ciddi olarak yerine getirmediği mali yardım taahhütleri konusunda, en azından Gümrük Birliği Kararı'nda öngörülen 2,5 milyar ECU'lük destek paketinin serbest bırakılmasını sağlayacak zorlamayı AB nezdinde yapmalıdır. Serbest ticarete haksız bir rekabet unsuru oluşturan ve günlerce gecikmelere yolaçan Türk vatandaşlarına vize mecburiyeti en azından işadamları için AB ülkeleri tarafından kaldırılmalıdır.

Diğer taraftan Türkiye'nin eko-stratejik ve jeo-kültürel avantajlarının ve menfaatlerinin yer aldığı Balkanlar, Rusya, Orta-Asya ve İslam dünyasındaki ülkelerle ilişkilerdeki bozulmanın düzeltilmesi için yoğun bir diplomatik ve ticari atak başlatılmalı. Bu çerçevede İsrail ile derinleşmekte olan askeri ilişkilere son verilmeli, siyasi ilişkiler asgari düzeyde tutulmalıdır. ECO ülkeleri ile Pamuk Birliği entegrasyonu bazında ekonomik bütünleşme güçlendirilmeli; başta İran, Irak, Ortadoğu, Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere İslam ülkeleri ile 1980 – 86 dönemindeki yoğun ekonomik ilişkiler yeniden canlandırılmalıdır.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, ÖNERİLER VE 1998 YILI TAHMİNLERİ

1. 1997 Yılı Genel Değerlendirmesi

1997 yılı ekonomide, siyasette, sosyal alanda ve dış politikada yaşanan çalkantılı, istikrarsız ve başarısız uygulamalarla **kayıp bir yıl** olmuştur. Gerçekten de yılın başlangıcında kamu açıklarının, iç borçlanmanın ve enflasyon oranındaki artışın disiplin altına alınması yüksek oranlı ekonomik büyüme sağlanması ve özelleştirmenin hızlanması ile ekonominin parlak bir yıla girmekte olduğu şeklinde iyimser bir tablo sözkonusuydu. Ancak 1997 yılı başından itibaren siyasi alanda üretilen suni gündemlerin tahrik ettiği siyasi gerginlik ve istikrarsızlık ekonomik alanda da olumsuz etkilerini göstermiş ve ekonomik büyüme dışında her alanda ekonomik göstergelerin kötüleşmesine yol açmıştır.

Ekonomik tablodaki bozulma ve istikrarsızlık 54. Hükümetin 1997 Haziran ayı sonunda görevi 55. Hükümete devretmesinden sonra daha da hızlanmış, piyasalar büyük bir belirsizlik ortamına girmiştir. Bunda mevcut hükümetin belirli bir ekonomik programı olmadan, dağınık ve çok başlı bir yönetim anlayışının getirdiği çelişkili beyanlar ve uygulamaların büyük bir etkisi olmuştur.

Öyle ki, yılın ilk 6 ayı sonunda % 75 ile devralınan enflasyon oranı 1997 sonunda % 99,1'e yükselmiş, belirli bir istikrar programı olmadan başta akaryakıt ürünleri olmak üzere KİT ürünlerine sürekli zam yapılması hayat pahalılığını dayanılmaz boyutlara ulaştırmış, ilk 6 ay sonunda 718 trilyon TL ile devralınan bütçe açığı Ekim sonunda 1,311 trilyon TL'ye yükselmiş ve özellikle faiz ve diğer transfer harcamalarının arttırılmasıyla 2,400 trilyon TL olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Faiz oranları Şubat 1987'de % 86'ya kadar

düşerken, yılın ikinci yarısında % 140 oranına kadar yükselmiştir. Ekonomiden sorumlu bakanın göreve gelir gelmez 1997 yılı enflasyonunun % 100 olacağı yolundaki beyanı, yine ekonomiden sorumlu bakanların 1998 yılı enflasyon oranının % 20 veya % 50 olacağı yolunda ve IMF ile 1 yıllık veya 3 yıllık stand-by anlaşması imzalanacağı yolunda kamuoyuna yaptıkları çelişkili açıklamalar piyasalarda adeta çalkantılar meydana getirmiştir. Hatta özelleştirmenin gözden geçirilmek amacıyla durdurulduğu yolunda bir koalisyon ortağı hükümet yetkilisinin beyanı, ekonomi yönetimindeki koordinasyon sorununu açıkça ortaya koymuştur.

21. Yüzyıla sadece 2 yılın kaldığı bir dönemde tüm dünya ülkelerinde özgürlükçü ve demokratik bir sisteme yönelik söz konusu olurken, **1997 yılında Türkiye, demokrasinin sınırlarının, özgürlüklerin, inanç hürriyeti ve temel insan haklarının, teşebbüs hürriyeti ve serbest rekabetin baskı altına alındığı, bürokraside partizanca kırım ve atamaların görülmedik ölçüde gerçekleştirildiği bir fetret döneminden geçmektedir.** Ekonomide % 100 oranı ile enflasyonda dünya şampiyonluğu, işsizlik artışı, 15 yılda bitirilemeyen ve sürüncemede kalan özelleştirme, iyimser tahminle milli gelirin % 8'i oranında öngörülen bir bütçe açığı, üretim yerine faiz-repo-devlet tahvili gibi rantıye ekonomisinin teşvik edilmesi ekonomideki başarısız tablonun acı göstergeleridir. **Dış politikada Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı Türkiye batıda Avrupa Birliği'nden, doğuda İslam dünyasından izole edilme ve yalnızlaşma sürecine itilmiş olup,** jeo-kültürel ve ekostatejik ilgi alanları olan Balkanlar, KEİB ve Kafkaslar-Orta Asya havzalarında ağırlığının ve ekonomik menfaatlerin azalması riski ile karşı karşıyadır.

2. 1998 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi ve Beklentiler

Ekonomideki genel olumsuz tablo içinde tek olumlu gösterge ekonomik büyümenin kaydadeğer oranda devam etmesidir. 1997 yılının ilk 9 aylık verilerine göre % 4 olarak hedeflenen büyüme oranı % 6,2 oranında gerçekleşmiş olup, 1997 sonu itibarıyla % 6 – 6,5 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Büyük ölçüde yurtiçi tüketim talebindeki artıştan kaynaklanan ekonomik büyümede özellikle aynı dönemde % 10,6'lık artış gösteren sanayi üretiminin etkisi büyük olmuştur. IMF ile görüşmeler yapan hükümetin 3-yıllık bir istikrar programı çerçevesinde 1998 yılında büyümeyi yavaşlatarak % 3'e düşürme planının aksine büyüme oranının % 4,5 – 5 oranında olacağını tahmin ediyoruz.

Oldukça genç bir nüfus yapısına sahip ülkemizde, her yıl giderek artan sayıda eğitilmiş genç insan iktisaden faal nüfusa katılmaktadır. Sanayi sektörünün yeni istihdam alanları

sağlama konusunda son derecede yetersiz kaldığı ülkemizde, **gelecek yılların en temel sorunu "yüksek işsizlik" ve "eğitimli işsizler" sorunu olacaktır.**

1997 yılı başında harcamalarda % 61 ve kamu gelirlerinde % 140 artış yoluyla hedeflenen **denk bütçe**, vergi gelirlerinde artış yanında, temelde iki güçlü beklentinin gerçekleşmesine dayandırılmıştır. Bunlardan bir tanesi büyük ölçüde özelleştirme ve kamu gayrimenkullerinin satışı yoluyla vergi dışı normal gelirlerde ciddi artış sağlanması iken, ikinci beklenti kamunun iç ve borçlanma miktarı ve borçlanma maliyetinin azaltılması yoluyla bütçe üzerindeki aşırı faiz yükünün hafifletilmesi idi. İlk 6 ay sonunda 718 trilyon TL olan bütçe açığı bir önceki yıldaki açığa kıyasla reel olarak azalmış olsa da, siyasi gerginliğin faturası olarak özelleştirmenin ve kamu gayrimenkul satışlarının tıkanması nedeniyle vergi-dışı gelirlerdeki sadece % 17'lik artıştan dolayı denk bütçe hedefi tutturulamamıştı.

Haziran ayı sonunda gerçekleşen hükümet değişikliğinden sonra bütçe, maliye ve para politikalarında önemli değişikliklere gidilmiş olup, bütçe açığı hedefi harcamalarda % 20 artış, gelirlerde % 18 azalma revizyonu ile 1997 sonu için 2.400 trilyon TL'ye yükseltildi. Bu dönemde iç borçlanmanın hızlandığı, vadelerin kısaldığı ve borçlanma maliyetinin genelde yüksek düzeylerde seyrettiği gözlenmiştir. İlk 10 ay sonunda bütçe açığı 1,311 trilyon TL düzeyinde olup, revize bütçe hedefi doğrultusunda 2.400 trilyon TL civarında oluşması ve milli gelirin % 8,5 – 9'u oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. İç ve dış borç faiz harcamalarının toplam gelire oranının % 50'ye ulaşacağı 1997 bütçesinde toplam gelirlerin toplam harcamaların ancak % 67'lik bölümünü karşıladığı tahmin edilmektedir. 1997 yılı son 2 – 3 yıldır hiç açık vermeyen **faiz-dışı bütçenin dahi yılın ikinci yarısında açık tablo vermeye** başladığı bir dönem olmuştur.

1996 yılı sonu itibariyle 3.149 trilyon TL düzeyinde olan toplam iç borç stoku 1997 yılının ilk 6 ayında % 33 civarında artarak 4.199 trilyon TL'ye ulaştı. 54. Hükümetin, bir yandan borçlanma maliyetini azaltıp borçlanma vadelerini uzatma çabası yanında, iç borçlanmayı da azaltma hedefi güttüğü gözlenmiştir. 55. Hükümetle birlikte iç borçlanma sürecinin yeniden ivme kazandığı ve Aralık sonu itibariyle 12 ayda % 99,6'lık bir artışla 6.283 trilyon TL'ye yükseldiği görülmüştür.

Devlet 1998 yılında her 100 TL'lik vergi gelirinin yaklaşık 70 TL'sini, her 100 TL'lik toplam bütçe gelirinin de 55 TL'sini faiz giderlerine harcamayı planlamaktadır. Mevcut durumun devamı durumunda, bir kaç sene sonra vergi gelirleri faiz giderlerini dahi karşılamaya yetmeyebilecektir. Bu açıdan; devletin mevcut iç borç stokunu bir an önce azaltması ve faiz yükünü hafifletecek yöntemlere ağırlık vermesi hayati önem taşımaktadır. Ne var ki, 1998 Bütçesi de bu anlamda ümit veren bir bütçe olmaktan uzaktır.

1998 Bütçesi, bütçe açığında kayda değer bir reel azalma hedeflemeyen bir bütçedir. Bütçe açığının milli gelire oranı aşağı çekilmedikçe, halen yüzde 100'e yakın bir düzeyde seyreden enflasyonun 1998 sonunda % 50 seviyesine çekilmesi mümkün olmaz. Bu anlamda; oldukça iyimser tahminlerde milli gelirin % 8'i oranında gerçekleşmesi hedeflenen 4 katrilyon TL'lik bütçe açığı % 50 yıl sonu enflasyon hedefi ile uyumlu değildir. Kamu açıklarını azaltmadan hükümetin enflasyonun 1998 yılı sonunda % 50'ye, 1999 yılı sonunda % 20'ye, 2000 yılında da % 3'e düşürülmesi hedefi gerçekçi olmaktan uzaktır.

1998 Bütçesi, toplam bütçe harcamalarında % 84 civarında bir artış öngörmektedir. Bu artış yine büyük ölçüde borç faiz ödemelerindeki ciddi artıştan kaynaklanmaktadır. Bütçe personel ve yatırım harcamalarında ortalama enflasyon hedefi (% 64) kadar bir artış öngörülmektedir. Bu faiz giderlerinde % 175 gibi ortalama enflasyon hedefinin 2,5 katı bir artış öngörülmektedir. Bunun sonucu, faiz giderlerinin toplam bütçe giderleri içindeki payı 1997 yılında % 28'den (gerçekleşme tahmini) 1998 yılında % 40'a yükselmektedir. **Faiz giderlerinin toplam bütçe içindeki yüksek ve giderek artan payı, Türkiye bütçesindeki en temel yapısal çarpıklıktır.** 1998 bütçesi bu temel yapısal çarpıklığa çare olabilecek herhangi bir yenilik getirmemektedir. Bu sebeple, maliye politikasının önümüzdeki dönemde istikrar amacına hizmet edecek bir esnekliğe kavuşturulması yönünde herhangi bir adım atılmamıştır.

Hükümetin bütçede öngördüğü harcama hedefi en az bu düzeyde gerçekleşeceğine göre; bütçe açığını belirleyecek esas etken bütçenin gelirler kısmı olacaktır. Bütçede gelirlerde % 100 artış öngörülmektedir, vergi gelirlerinde % 96 civarında bir artış hedeflenmektedir. Hükümet gelecek yıl için büyümenin yavaşlayarak % 3 düzeyine gerileyeceğini, ortalama enflasyonun % 64, yıl sonu enflasyonunun da % 50 düzeyinde oluşacağını tahmin etmektedir. Büyümenin ve enflasyon hızının 1997 yılına göre yarı yarıya azalmasının hedeflendiği 1998 yılında % 100'e yakın vergi gelir artışı tutarlı olmayan bir hedeftir. **Tahminimiz; vergi gelirlerinin hedeflenen düzeyde –ve hatta daha üzerinde- artabileceği, ancak enflasyon ve büyüme hızının da hükümetin hedeflediği düzeylerin üzerinde gerçekleşeceği yönündedir.** Çünkü yeni vergi kaynakları bulunmadıkça, bütçe "enflasyonla beslenmeye" devam edecektir. Hükümetin 1998 yılında yapmayı düşündüğü vergi reformu, tasarlanan biçimde yasalaşsa bile, vergi gelirlerine olan tam etkisi tedricen ve daha sonraki yıllarda ortaya çıkacaktır.

Bütçenin gelir kısmında dikkat çekici diğer bir kalem de büyük ölçüde özelleştirme gelirlerini içeren "özel gelir fonları"ndaki artıştır. Bu gelir hedefinin gerçekleşmesi (hükümetin 1998 yılı için öngördüğü ortalama Dolar kuru esas alındığında) yaklaşık 4,5 milyar Dolarlık bir özelleştirmeyi gerektirmektedir. 15 yıldır devam eden ve adeta sürünceme halini alan özelleştirmeden bugüne kadar toplam 4,2 milyar dolar elde edilmişken, 1998 için 4,5

milyar dolarlık özelleştirme hedefi pek gerçekçi görünmemektedir. **Özetle; 1998 bütçesi Türkiye bütçesindeki temel yapısal bozuklukların çözümüne yönelik herhangi bir katkı ya da yenilik getirmemektedir.**

Ekonomi üzerindeki mevcut faiz ipoteği, istikrar politikalarının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Bu ipotek kalkmadıkçe istikrar amacına uygun, para, maliye ve döviz kuru politikalarının uygulanma imkanı yoktur. **1998 bütçesi** bir "istikrar programı"nın parçası olarak sunulmasına rağmen, **bir istikrar bütçesi değil, milli gelirin % 12'sini devletin borç faizine harcayan bir rantıye bütçesidir.**

Sosyal güvenlik kuruluşlarının gelir-gider dengesizliğinden kaynaklanan açıkları 1997 yılında 730 trilyon TL'ye yükselirken, 1998 bütçesinde 1,4 katrilyon TL olarak öngörülen bu açığın bütçenin yaklaşık % 9-10'una yaklaşması, neşter vurulması gereken **kronikleşmiş bir sorunu ortaya koymaktadır.** Emeklilik yaşının yükseltilerek gelir-gider dengesinin sağlanması konusunda son birkaç yıldır yapılan tartışmalardan belirli bir çözüm çıkmaması sorunu gitgide ağırlaştırmaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından düzenlenen gerek tüketici gerekse toptan eşya fiyat endeksleri, **1997 yıl sonu itibariyle enflasyon hızının bir önceki yıl sonuna göre önemli ölçüde yükseldiğine işaret etmektedir.** Tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon hızı, 1996 Aralık sonu itibariyle % 79,8'den, 1997 Aralık sonu itibariyle % 99,1'e yükselmiştir. Benzer şekilde, toptan eşya fiyatlarına göre enflasyon yıllık bazda % 84,9'dan % 91'e hızlanmıştır. 1997 yılında tüketici fiyatları aylık ortalama % 5,91, toptan eşya fiyatları da aylık ortalama % 5,54 artmıştır.

Yılın ikinci yarısında yapılan büyük çaplı fiyat ayarlamaları (zamlar) enflasyondaki sıçramanın temel etkenlerinden birisi olmuştur. 1997 yılındaki kamu toptan eşya fiyatları % 97,5 oranında artışla özel sektör fiyat artışlarının (% 89) önüne geçmiştir.

1997 yılının son ayında gerçekleşen yüksek fiyat artışları ile birlikte, **Türk ekonomisi 1998 yılına da yüksek bir enflasyon yükü ile girmiştir.** 1998 yılı için hedeflenen % 64 ortalama enflasyon hedefine karşın, 1997 yılından devreden enflasyon stoku (ortalama enflasyon) % 33'dür. Diğer bir deyişle; fiyatlar 1998 yılında aylık bazda hiç artmasa (!) bile, yıllık ortalama enflasyon % 33'den aşağı olmayacaktır. 1998 yılı resmi enflasyon hedeflerinin gerçekleştirilmesi için, aylık ortalama enflasyonun % 3,5 oranını geçmemesi, yani 1997'de gerçekleşen aylık ortalama enflasyonun yarı yarıya yakın bir oranda azalması gerekmektedir.

Hükümet, uygulamayı düşündüğü üç yıllık istikrar programı çerçevesinde, enflasyon hızını 1998 sonunda % 50'ye düşürmeyi hedeflemektedir. Hükümet enflasyon hızını yavaş-

latmak için 1998 yılında "ekonomiyi" soğutmayı, yani büyüme hızını ciddi biçimde yavaşlatmayı öngörmektedir. Enflasyonu % 50 düzeyine indirmek için uygulanacak model esas itibariyle yurtiçi talebin daraltılmasına dayandırılmaktadır. Büyüme büyük ölçüde yurtiçi talepten kaynaklandığına göre, talep daralınca büyüme de "yavaşlayacaktır". Bütçede ortaya konan harcama hedefleri kamu kesiminin harcamalarını reel olarak azaltma niyetinde olmadığını gösteriyor. Dolayısıyla; talebi kontrol etmek ve daraltmak için kamu harcamaları değil, özel kesim harcamalarını daraltmak hedeflenmektedir. Tahminimiz hükümetin 1998 yılında büyük ölçüde yüksek (pozitif reel) faiz politikasını tercih edeceği yönündedir. Faiz oranlarını yükselterek, yani faizin ekonomiye yükünü daha da arttırarak, ekonomi yavaşlatılıp enflasyon aşağı çekilebilir mi ?

Türk ekonomisinin son on yıllık dönemine baktığımızda, yıllar itibariyle enflasyon ve büyüme hızı arasında doğrudan (ve doğru orantılı) bir ilişkinin mevcut olmadığı görülmektedir. Örneğin; 1991 yılında büyüme hızı binde 3, enflasyon % 71 iken, 1992 yılında büyüme % 6,4'e yükselmiş, enflasyon % 66'ya gerilemiştir. Benzer şekilde; 1996 yılında büyüme hızı % 7,9 enflasyon % 80 iken, büyüme hızının 1997 yılında tahminen % 6 civarında gerçekleştiği, buna karşın enflasyonun % 99 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Buna mukabil; **faizin ekonomiye yükü ile enflasyon arasında genelde bir ilişki olduğu gösterilebilir.**

Hükümetin enflasyonu aşağı çekmek amacıyla 1998 ve sonrasında uygulamayı öngördüğü politikaların ekonomiyi "stagflasyonist" bir sürece de sokması mümkündür (stagflasyon: durgunluk içinde enflasyon). Maliyetlerin yüksek faiz şoku ile körüklendiği bir ortamda piyasalarda ortaya çıkacak ciddi talep sıkışmaları, enflasyonu daha da körüklerken üretimde ve büyümede ciddi daralmalara yol açması mümkündür. Yüksek faiz politikalarının sonucu daha düşük büyüme –daha düşük enflasyon değil, daha düşük (hatta negatif) büyüme- yüksek enflasyon da olabilir.

Bu raporun yayınlandığı tarihte dış ticarete ilişkin yılın ilk dokuz aylık dönemine ait verilere göre; ihracatın (bavul ticareti dahil) yılın ilk dokuz aylık döneminde –bir önceki yıla göre- % 3,5 azalışla 22.443 milyon Dolar, ithalatın da % 9,7 artışla 33.384 milyon Dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. İlk dokuz aylık dönemde dış ticaret açığı 10.941 Dolar düzeyinde oluşmuştur. İthalatın mal grupları arasındaki dağılımında geçen yıla mukayese ile önemli bir değişiklik olmamıştır.

1997 yılının ilk altı aylık dönemine ait veriler, cari işlemler hesabının –geçen yılın aynı dönemine mukayese ile- bir miktar daha fazla açık verdiğine işaret etmektedir. Geçen yılın ilk 9 aylık döneminde 901 milyon Dolar açık veren cari işlemler hesabı, dış ticaret açığının bir miktar artmasına paralel olarak 1997 yılının aynı döneminde 1.113 milyon Dolar

seviyesinde bir açık vermiştir. 1997 Programında öngörülen cari işlem açığı ise yılın tamamı için 5.600 milyon Dolar seviyesindedir.

1998 yılına ilişkin dış borç servisi projeksiyonları Türkiye'nin gelecek yıl yaklaşık 14 milyar Dolar dış borç ana para taksit ve faiz ödemesi yapacağına işaret etmektedir. Toplam dış borç ödemelerinin yaklaşık 11 milyar Doları ana para ödemelerinden, 3 milyar Dolarlık kısmı da faiz ödemelerinden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle; Türkiye 1998 yılında bu güne kadarki en yüksek miktarlı orta ve uzun vadeli dış borç geri ödemesini yapacaktır.

3. MÜSİAD'ın 1998 Yılı İçin Önerileri

a) Siyasi İstikrarın Sağlanması ve Kurumsal Reformların Gerçekleştirilmesi

Ülkemizin yeniden hızlı ve sürekli bir ekonomik ve sosyal gelişme sürecine girmesi için en temel şart, siyasi istikrarın yeniden tesis edilmesidir. Mevcut hükümetin Parlamento'daki ağırlığı ve dört partinin desteği ile kurulabilmiş olması nedeniyle maliye, sosyal güvenlik, iç borçlanma, bankacılık ve bütçe açığı alanlarında gerekli reformları yapacak güçte olmadığı açıktır. Gerek acil eylem bekleyen bu köklü reformların yapılması gerekse ülkede tıkanan özgürlükçü demokratik parlamenter sistemin kurallarının ve sivil otorite yapısının yeniden güçlendirilmesini mümkün kılacak genel seçimlerin 1998 yılı içinde mutlaka yapılması gerekmektedir. Aslıolan milletin iradesi ve hakemliğidir.

Ayrıca Türkiye'de bir hukuk reformu gerçekleştirilmelidir. Fikir, ifade ve inanç özgürlüğünü sınırlayan hükümler Anayasa ve kanunlardan ayıklanmalı, milletvekili seçim sisteminde halkın tercihlerini ön plana çıkaracak bir sistem getirilmelidir. Ağır işleyen adalet mekanizmasını hızlandırıp, çözümleri kolaylaştıracak revizyona gidilmelidir. **Demokrasi ve özgürlüklerden yana olan partiler ittifak oluşturmali ve ülkemizde Parlamento'nun ve demokrasinin üzerindeki itibar kaybını silecek siyasi, sosyal ve ekonomik alanda istikrarı yeniden sağlamayı hedeflemelidirler.**

b) Ekonomik İstikrarın Tesis Edilmesi İçin Temel Önerilerimiz

Dışa açılma, kamu açıkları, sosyal güvenlik reformu, özelleştirme ve en önemlisi dünya birinciliğine sahip olduğumuz enflasyon, ekonomik istikrarsızlığın temel unsurlarıdır. Ekonomik istikrarın yeniden sağlanması 4 temel politikaya dayanmalıdır. Bunlar;

- * Üretim Seferberliği,
- * Gelirin Arttırılması,

- * Milli tasarrufun teşvik edilmesi ve yurt dışı fon kaynaklarının (kendi vatandaşlarımızın ve yabancıların) ülkeye yatırım amacıyla cezbedilmesi.
- * Kamu harcamaları ve bütçe disiplininin sağlanması.

Bu politikalar içinde acilen çözüme kavuşturulması gereken **kamunun bütçe disiplini**ni sağlamak için alınması gereken tedbirler de şunlardır:

- (i) 1998 bütçesinde gelirlerin % 55'ini, giderlerin % 40'ını karşılayacağı öngörülen en büyük gider kalemi olan devletin iç borç faiz yükünün azaltılması elzemdir. Bu amaçla, reel ekonomiyi büyük bir durgunluğa itebilecek "bu yıl karımızdan vazgeçelim" şeklindeki göstermelik çağrı bir yana bırakılıp, devlete borç kaynakları verebilecek kadar likit varlıkları olan büyük sermaye devletten satın aldığı tahvil ve bonoların faizlerinden 1 yıl süreyle feregat etmelidir. Bir başka çözüm, söz konusu iç borcun faiz alınmadan ana parasının bir yıllık süreyle ABD doları kuruna sabitlenmesi talep edilmelidir. Ayrıca iç borçlanmayı sınırlayacak anayasal değişiklikler gerçekleştirilmelidir.
- (ii) Sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının kapatılması amacıyla gelir arttırıcı ve emeklilik yaşının yükseltilmesi çerçevesinde reform çalışmaları yapılması.
- (iii) KİT açıklarının çözüme kavuşturulması;
- (iv) Vergi reformunun gerçekleştirilmesi, bu çerçevede tahvil, bono, repo gibi rant gelirlerinin daha fazla vergilendirilmesi.
- (v) 13 yıldır sürüncemede olan özelleştirmenin tamamlanması;
- (vi) Kamuda büyük bir lüks ve israf boyutuna ulaşan yeni hizmet binaları inşa etme çılgınlığının durdurulması.
- (vii) Savunma harcamalarının devlet bütçesi içinde gereğinden fazla bir oranda artmasına yolaçan Güneydoğu sorununa ülkemizin birlik ve bütünlüğünü bozmayacak şekilde ekonomik, sosyal ve dış politika bağlantılı çözümler bulunması gerekmektedir.

c) Fiyat İstikrarı İçinde Ekonomik Büyüme Hedefi

Ekonomik alanda, yüksek oranlı ve kronikleşmiş enflasyonun düşürülmesi, kararlı bir şekilde hareket edilerek 3 – 5 yıllık bir geçiş programının uygulanmasını gerektirdiği için, siyasi açıdan güçlü bir hükümet yapısının, toplumun geniş kesimlerinin desteğini alacak bir **"orta-vadeli sürekli kalkınma içinde istikrar programı"** uygulaması gereklidir. Bu program, ekonomide yeniden yapılanmayı hedeflemeli, bu hedef IMF'nin önerdiği monetarist ve sınırlayıcı, gelişmeyi durdurucu tedbirler paketi yerine, ihracat, büyüme, kamu açıklarının azaltılması ve ekonomide rekabetin artırılması ile sağlanacak fiyat istikrarına dayalı bir temelde gerçekleştirilmelidir.

d) Vergi Reformu

Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı Vergi Reformu Paketi doğru yönde olumlu, ama yetersiz bir çalışmadır. Maliye Bakanlığı'nın vergi reform paketi ile ilgili MÜSİAD'ın değerlendirmeleri ve önerileri şöyledir:

- * 1 Ocak 1999'a kadar Gelir Vergisindeki en düşük oranın yüzde 25'den yüzde 15'e, en yüksek oranın da yüzde 55'ten yüzde 40'a indirilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak Kurumlar Vergisi yükü % 32'ye indirilirken, Gelir Vergisi nihai oranının % 40'ta tutulması adaletsizdir. Ayrıca ücretlilerin en düşük vergi oranı % 15 yerine % 10'dan başlamalıdır.
- * Kurumlar Vergisi nihai oranının % 32'ye çekilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi'nden ayrıca % 10 fon alınmamalıdır. Şayet fon alınır ise % 32'lik oran % 35,2'ye gelecektir.
- * Hayat standardının kaldırılması olumlu bir gelişmedir.
- * Prensip olarak peşin vergi kaldırılmalıdır. Ancak mutlaka uygulanacaksa bu uygulama mükelleflere ilave kırtasiye yükü getirmemelidir. Ayrıca peşin verginin oranı belli değildir. Peşin verginin oranı, enflasyonun genel vergi üzerindeki etkisinden ve her halukarda % 25'den fazla olmamalıdır.
- * Tapu harçlarının toplam % 9,6'dan, alıcı ve satıcı için %1'i alıcıya ve % 1'i satıcıya ait olmak üzere toplam % 2'ye indirilmesi olumludur. Hatta alıcı için % 1'lik oranın % 0,5'e indirilmesi çok daha faydalı olacaktır. Ayrıca emlak bedeli her yıl enflasyona endekslenerek arttırılmalıydı.
- * Menkul kıymet gelirlerinin vergileme şeklinin nasıl olduğu tam anlaşılamamıştır. Ancak, menkul kıymet gelirlerinin enflasyondan arındırılmış tutarının vergilendirilmesi olumludur. Aynı enflasyondan arındırılma işlemi gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için de uygulanmalıdır. Aksi halde uygulama bir kesimden diğerine haksızlığa neden olur.
- * Aslında tüm işlemler için enflasyon muhasebesi uygulanmalı, böylece enflasyonun matrah üzerindeki olumsuz etkileri kaldırılmalıdır.
- * Ücretlilerle ilgili vergi iadesi uygulaması aylık hale getirilmelidir. Zira bu uygulama mükellefler üzerinde otokontrol uygulayacak ve vergi kaçağının azalmasına yardım edecektir.

- * KDV genel oranının % 12'ye düşürülmesi çok yetersizdir. Kayıt-dışı ekonomiyi teşvik eden yüksek oranlı KDV için, temel tüketim ve eğitimde % 1, diğer ürünlerde % 6, lüks tüketim için de % 23 oranı uygulanmalıdır.
- * Vergi gelirlerini arttırmak için en önemli yol mükellef sayısını arttırmak, vergi kayıp ve kaçığının önlemektir. % 2 vergi kaçığının önlemek ve sistemi yerine oturtmak mümkün değildir.

Bakanlığın hazırladığı vergi reformu tasarısında ayrıca etkin bir vergi denetiminin nasıl yapılacağı, kayıt-dışı mükelleflerin nasıl kayıt altına alınacağı, Maliye İdaresi'nin mükellef hizmet anlayışına nasıl kavuşturulacağı yolundaki sorulara da cevaplar yer almalıydı.

e) Özelleştirme

Özelleştirme 13 yıldır Türkiye'nin gündeminde yer alıp, sürüncemede kalmaya devam etmektedir. 13 yılda 4,2 milyar Dolar gelir elde edilen, buna karşın 3,9 milyar Dolar gider yapılan özelleştirme çalışmaları, kamunun ekonomi içinde hala % 50'ler düzeyinde devam eden mevcut ağırlığını ve kamu açıklarını azaltıcı bir politika aracı olarak hızlandırılmalı ve belirli bir zaman dilimi içinde bitirilmelidir.

Özelleştirmede şu kriterler mutlaka gözönünde bulundurulmalıdır;

- * Özelleştirme İdaresi Başkanlığı siyasi baskılardan kurtarılmalı, Rekabet Kurulu gibi özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- * Özelleştirme ile ilgili mahkemelerin sık sık hukuki iptal kararları vermesi karşısında, Anayasa ve kanunlardaki hukuki boşluklar giderilmelidir.
- * Kamu Bankaları (Ziraat Bankası haricinde) süratle özelleştirilmelidir.
- * Halkın özelleştirmeye yaygın girişi sağlanmalı, özelleştirilecek kuruluşlar tekeldi özel sermayeye devredilmemelidir.
- * Başarılı Kardemir örneğinde olduğu gibi, özelleştirilecek KİT'lerdeki işçilerin sendikaları aracılığıyla verdikleri teklifler ciddi olarak değerlendirilmelidir.
- * Özelleştirmede öncelik ve kota sistemi uygulanmalıdır. Hisseler sırasıyla ve belirli kotalarda çalışanlara, yöre halkına, yurt dışında çalışan/yaşayan Türklere, yerli ve yabancı sermayeye satılmalıdır.
- * Kritik işkollarında ve işletmelerdeki özelleştirme faaliyetinde yabancı sermayeye izin verilmemelidir.

- * Dünyada birçok ülkede olduğu gibi (örneğin Fransa, İsviçre) özelleştirmede KİT'ler için yabancı sermayenin payı sınırlandırılmalıdır.
- * Yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarını özelleştirmeye kanalize edebilmek için "permi ile özelleştirilen kuruluşların hisselerini alabilme" uygulaması getirilmelidir.
- * Özelleştirme süreci içinde şaibeleri önlemek için şeffaflığa azami riayet edilmeli, özelleştirmenin kara para aklama vasıtasına dönüşmemesine özen gösterilmelidir.
- * Özelleştirilen kuruluşların faaliyetlerini yürütmeye devam edip etmediği ya da hangi ölçüde yürüttüğü sürekli olarak izlenmeli ve denetlenmelidir.
- * Özelleştirmede çalışanların mevcut haklarına hâlel gelmemesine özen gösterilmelidir.
- * Özelleştirmesinde problem olabilecek müesseseler, öncelikle yönetim bazında özerkleştirilmeli, yeni yönetime hedef vererek asgari 5 yıllık plan çerçevesinde özelleştirme zorunluluğu getirilmelidir.

f) Dış Ekonomik İlişkilerde Yeniden Yapılanma

- * Ekonomide temel hedef, ihracatı teşvik etmek yanında, ithalatı asgariye indirecek bir "dual ekonomi" modelini tesis etmek olmalıdır.
- * Bu amaca hizmet için ülkemizin dış ekonomik ilişkilerinde bir yeniden yapılanma reformuna gidilerek mutlaka bir Dış Ticaret Bakanlığı kurulmalı, ve yurtdışındaki başarılı örnekler gözönünde tutularak bu bakanlığın yurtiçi ve yurtdışı teşkilatı tanzim edilmelidir.
- * Dış temsilciliklerimize özel kesimdeki işadamlarımızdan atama yapılabilmelidir.
- * İşadamlarının yurtdışı seyahatlerde karşılaştığı vize sorunlarını çözmek ve ihracatı özendirmek gayesiyle belirli limitlere ulaşan işadamlarımıza kırmızı veya yeşil pasaport verilmelidir.

g) Yatırım ve İhracatı Teşvik Politikaları

1-Teşvik Politikası

Bilindiği gibi, Türk ekonomisinin üretken kapasitesi, son yıllarda üretken ve teknolojik yatırımların yavaşlaması ile birlikte gerileme süreci içine girmiştir. Bu bakımdan toplam arzı arttırmak için, teşvik politikaları, sermayenin üretken alanlara kaymasını önleyecek, başka bir ifadeyle sermayeyi alternatifsiz bırakacak, yatırımları ve sanayileşmeyi cezbedecek şekilde düzenlenmelidir.

Sürdürülebilir, ihracata dayalı büyümenin sağlanması için rekabet gücü yüksek sektörlerde ilave kapasite, tevzi ve modernizasyon yatırımlarına ağırlık verilmelidir.

İhracatı teşvik ederken ticaret kurallarına aykırı olan dolaysız parasal teşvikler yerine, daha üretim aşamasında ve girdilerin maliyetini azaltacak teşvik araçları uygulanmalıdır. Kamu kurum ve kuruluşları hizmeti şiar edinerek yatırımcı ve ihracatçıya zorluk çıkarmamalıdır.

KİT ürünlerinin ihracatını arttırmak ve dünya pazarları ile entegre edebilmek amacı ile özel sektörle işbirliği yaparak ihracatı arttırmak ve ihraç kaydıyla mal temin etmek imkanı getirilmelidir.

2-Yatırım Teşvik Önerileri

- * Teşvik Belgeli yatırımlarda kurumlardan alınan stopaj kaldırılmalı.
- * Teşvik Belgesi kapsamındaki yatırımlarda yerli makina ve teçhizatla ilgili KDV alınmamalıdır.
- * Yatırım indirimi, belirlenecek öncelikli sektörlerde % 200 – 300 olarak uygulanmalı.
- * Vergi, resim, harç istisnası ihracat taahhüdüne bağlı olmaksızın verilmeli.
- * Yerli makina-teçhizat alımlarında KDV dışında 25 puan ödeme yapılmalı.
- * Vergi, SSK ve kamu bankalarına borçlarını zamanında ödemeyenlere teşvik belgesi düzenlenmemelidir.
- * Yatırımlarda 3 veya 6 aylık dönemde geri ödeme yapılması kaydıyla kullanılacak kredilerin yatırıma dönüştüğünün tesbit edilmesi halinde faiz uygulanmamalı.
- * Yatırımlar, yatırım fonu ve risk sermayesi fonu ile teşvik edilmelidir. Yatırım fonuna kaynak, oluşturulması gereken Kıdem Tazminatı Fonu'ndan temin edilebilir.
- * Hazine arazileri yatırımcılara bedelsiz tahsis edilmeli, altyapısı devlet tarafından yapılmalı, ancak yatırımların belirli bir sürede bitirilmesi teminata bağlanmalıdır.
- * Gerçek anlamda yapılan yatırımlar için enflasyon oranının (TEFE) üzerindeki marjı masraf yazma şeklinde "kur garantisi" imkanı sağlanmalıdır.
- * Teşvik belgeleri sahibi firmaların gümrükte ve maliyede bürokratik işlemleri azaltılmalıdır.
- * Yatırım teşvis belgesi verilirken, azami sürelerde kullanım imkanı sağlanmalıdır.

- * Leasing (finansal kiralama) şirketlerinin kiraya vereceği makina-teçhizat için kiralama müddetinin 3 yıla indirilmesi gerekmektedir.
- * Ülkeye yüksek teknoloji transferi, know-how ve istihdam imkanları sağlayan yabancı ortaklı dolaysız yatırımlarda, azami derecede mali teşvikler (vergi indirimleri) yanında, bina ve inşaat harcı muafiyeti gibi istisnalar verilmelidir.
- * Yurtdışından kullanılmış komple tesis ithalatında eğer yabancı firma ortaklığı söz konusu ise bu konuda azami kolaylık sağlanmalı.
- * Teşvik belgelerinde tamamlama vizesi için belirli bir büyüklüğe erişmiş olmak kaydıyla gönüllü işadamları kuruluşlarına da yetki verilmeli.
- * Son derece istismara açık bir konu olan "yurtdışı ekspertiz işlemleri", eskiden olduğu gibi firma beyanı ile olmalıdır.
- * İmalat sanayine ucuz enerji desteği verilmelidir.
- * Organize sanayi bölgelerinde teşvikli yatırımlarda bitmiş tesislerde belediyelerce alınan bir takım harçlar kaldırılmalı.
- * Yatırımlarda haksız rekabetin önlenmesi açısından kredi ilişkisi hakkaniyet içerisinde herkese verilmelidir. Özellikle girdiler noktasında ve satış anında teşvik primi veya KDV alınmaması temin edilmelidir.
- * Yatırımlarda çek listesi tasdiklerinde Gümrük Kontrol Genel Müdürlüğü firmaya verdiği belge ile işlem yapabilmeli. Ayrıca firma dışında oluşan posta gecikmeleri firmaya ciro edilmemelidir.
- * AB dışı ülkelerden ithalatta fon muafiyeti yurtiçindeki belli başlı sektörler gözetilerek uygulanmalıdır.
- * KEİB ve ECO ülkeleriyle (Türk Cumhuriyetleriyle) olan ticari ilişkilerde tercihli teşvikler getirilmelidir.
- * Türk Cumhuriyetlerinde yapılacak yatırım ortaklıklarında acilen karşı ülkeler ile ikili anlaşmalar yaparak ciddi muafiyetler ve finansman destekleri sağlanmalıdır. Ayrıca takas işlemlerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.
- * Yabancı sermayeli veya kredili yatırımlarda, enflasyon oranı üstündeki döviz kur artışları devletçe garanti edilmelidir.
- * Kullanılacak kredi ve genel vergi yüklerindeki yüzde nisbetleri, istihdam artışına paralel ve orantılı olarak düşürülmelidir.

3-İhracatı Teşvik Önerileri

- * İhracat artışı (hem mutlak rakam, hem de cironun belirli bir yüzdesi olarak) vergi indirimi, finansman ve sigorta prim yükünün hafifletilmesi şeklindeki desteklerle özenmelidir.
- * İhracatçılara Eximbank aracılığıyla kullandırılan krediler "Alternatifli Teşvik" esasına bağlanmalı, bu kredileri kullanmayanlara "Kaynak Kullanımı Destekleme Primi" tarzında bir imkan sağlanmalıdır.
- * İhracat kredilerinde kar-zarar ortaklığı imkanı da tanınmalıdır.
- * Fiili ihracatta ilk 3 ay faizsiz, ikinci 3 ay kâr-ortaklığı şeklinde finansman desteği sağlanmalıdır.
- * Ülkemizde işletmelerin % 98'ini ve istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)'in yatırım ve ihracat teşviklerinden ağırlıklı olarak yararlandırılmaları sağlanmalıdır. Bu çerçevede belirli bir payın KOBİ'lere tahhüt edilmesi gerekmektedir.
- * Dış ticarete yeni başlayan firmalara her türlü bilgi aktarımını yapacak, hızlı çalışan bir bilgi merkezi kurulmalıdır (İGEME, fonksiyonunu gereği gibi yerine getirememektedir).
- * İhracat karşılığı yapılan ithalatta imalatçı ihracatçılara eskiden olduğu gibi ödeme tahhütnamesi ile teminat kolaylığı sağlanmalı.
- * Dahilde işleme ve hariçte işleme rejimleri gibi ihracatı teşvik unsurları ile yapılan ithalat ve ihracatta gümrükler gerekli kolaylığı sağlayacak şekilde yapılmalı.
- * Gönüllü işadamları kuruluşlarının yurtdışına açılmaları bölgesel uzmanlaşma bazında teşvik edilmeli.
- * Irak'a 6 yıldır uygulanan ve toplam 30 milyar Dolar döviz geliri kaybına yol açan ambargo derhal kaldırılmalı ve Habur sınır kapısı açılmalıdır.
- * Finansal güçlükler içinde olan ve bankacılık ilişkilerimizin yetersiz olduğu üçüncü dünya ülkelerine ihracatı arttırabilmek için bu ülkelere özellikle KOBİ'lerin yaptığı spot krediler açılmalı ve C/C kolaylıkları sağlanmalıdır. Bu politikalar öncelikle tüketim malları için uygulanmalıdır. Ayrıca bu ülkelerle hammadde anlaşmaları yaparak, ihracat karşılıklarının orta vadede geriye dönmesi sağlanmalıdır. Böylece Türk ürünleri ve firmalarının İngiltere, Fransa ve İtalya gibi daha çok eski sömürgeciler egemenliğindeki piyasalara girmesi ve yerleşmesi sağlanabilir.

- * Komşu ülkelerle olan sınır ticareti teşvik edilmelidir. İhracat potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerde Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın öncülüğünde daimi ticaret merkezleri açılmalıdır.
- * Yurtdışı fuar katılımları ve ziyaretleri özendirilmeli ve finans olarak desteklenmelidir.
- * Ticari ateşelikler sektörel bazlarda tanıtım yapmalı, kataloglar dağıtabilmelidir.
- * Ortadoğu, Kafkasya, Asya, Uzakdoğu ve Afrika ülkeleriyle ticaretin gelişebilmesi için bu ülkelere yönelik ulaşım imkanları geliştirilmelidir. Yine bu ülkelerle olacak para akışını sağlayacak finansal / kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

h) Döviz Kuru Politikası

Döviz kuru politikaları, özellikle yüksek oranlı bir enflasyonist ortamda dış ekonomik dengeyi sağlamada temel bir politika aracı olarak kullanılmalıdır. Aksi takdirde, serbest piyasa ekonomisinin doğal dengelerinin oluşması da mümkün değildir. Diğer yandan, ihracatta hemen hemen hiçbir teşviğin kalmadığı düşünülürse, döviz kuru politikası ihracatı teşvik edici temel politika haline gelmektedir. Dolayısıyla, yurtiçi ve yurtdışı fiyat ve satınalma gücü farklarını yansıtacak şekilde gerçekçi bir kur politikası uygulanmalıdır.

i) Sosyal Politikalar

Gelir politikası, ücretler, sosyal güvenlik reformu, işsizlik, bölgesel kalkınma gibi alanlarda izlenecek politikaların belirlenmesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey aktif bir şekilde devreye sokulmalıdır. Son yıllarda kurulan tüm hükümetlerin iş başına geldiği sırada göstermelik şekilde gündeme getirdiği, 1 veya 2 toplantıdan sonra unuttuğu Konsey'in mevcut kamu ağırlıklı yapısı değiştirilerek, ülke çapında örgütlenmiş gönüllü iş dünyası kuruluşlarının da yeterince temsil edileceği bir yapıya kavuşturulmalıdır.

1-Sosyal Güvenlik Reformu

Türk sosyal güvenlik sisteminde başta zihniyet olmak üzere, mevzuat, örgütlenme yapısı, kapsam bakımından ve ivazlarla ilgili birçok problem bulunmaktadır. Tüm bu hususlar geniş bir çalışma konusunu teşkil eder.

Bununla beraber, sürekli ve istikrarlı bir gelişmenin sağlanması, yatırımların, üretimin ve istihdamın artması için bazı sorunların acilen çözümü gerekir.

- * Sosyal güvenlik kuruluşlarının 1996 yılında 350 trilyon TL, 1997 yılında 730 trilyon TL olan açıkları, kamunun bütçe açığının önemli ve müzmin sebeplerinden birini

oluşturmaktadır. Müflis sosyal güvenlik sistemi ıslah edilmedikçe diğer sorunların çözümü mümkün değildir.

- * SSK'da yaklaşık olarak 3 kişi emeklilik primi öderken 2 kişi emeklilik ivazından yararlanmaktadır. Bu çarpık aktuarya oranı SSK'nın en büyük sorununu oluşturmaktadır. Emeklilik yaşının kademeli olarak erkekler için 55, kadınlar için 50 yaşa yükselmesi olumlu bir düzenleme olmakla beraber yeterli değildir. Bu sınırların erkekler için 60, kadınlar için 55'e yükseltilmesi gerekir. Refah artışının temel şartının çalışmak olduğu gerçeği unutulmamalıdır.
- * Sigorta kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılmalıdır.
- * Sigorta prim tavanı yükseltilmelidir.
- * Sosyal güvenlik kuruluşlarının prim alacakları etkin bir şekilde tahsil edilmelidir.
- * Sosyal güvenlik kuruluşları arasındaki farklı nimet-külfet dengesi homojen ve adil bir hale getirilmeli.
- * Üç sosyal güvenlik kuruluşu tek çatı altında toplanmalı ve mevcut statü farklılıkları ve bunun doğurduğu kargaşa ve gereksiz bürokratik formaliteler ortadan kaldırılmalıdır.
- * Sağlık ve emeklilik sigortasında ideal bir sistem olarak özel sigortaya geçiş teşvik edilmelidir.

2-Kıdem Tazminatı Fonu'nun Kurulması

Bilindiği gibi 1475 sayılı İş Kanunu'nun 14. Maddesi Kıdem Tazminatına ilişkin bir fon kurulmasını öngörmüş, ancak bu husus 20 yılı aşkın bir süredir gerçekleştirilememiştir.

Oysa çalışma barışının temini, çalışanların tazminatlarının teminat altına alınması, işverenlerin üretim, yatırım ve istihdam kararlarını daha rasyonel bir şekilde alması ve bu fonların yatırıma dönüşmesi için Kıdem Tazminatı Fonu'nun kurularak işletilmesi gerekir. MÜSİAD tarafından hazırlanan ve 1997 yılı Ekim ayı sonlarında kamuoyuna sunulan Kıdem Tazminatı Fonu araştırma raporunda önerildiği şekilde bu fon hem tarafların hem de genel olarak ekonominin yararına olacaktır.

3-Asgari Ücret Reformu

Sosyal devlet anlayışının, himayeci sosyal politikaların önemli bir vasıtası olan asgari ücretin, Türkiye'de bir dönem uygulandığı şekilde bölgeler itibariyle farklı uygulanmasının çok yönlü ekonomik ve sosyal faydaları bulunmaktadır.

- * Bu uygulama ile asgari ücretler, yatırım rantabilitesi düşük, emek arzının ve işsizliğin fazla olduğu, göç veren bölgelerde daha düşük, emek ve sermaye etkinliklerinin daha yüksek olduğu bölgelerde ise daha yüksek seviyelerde tesbit edilecektir.
- * Gerçekten de asgari ücret uygulamasının bir takım sosyal amaçları ve ekonomik sonuçları vardır. Şayet 18 milyon TL'lik asgari ücret İstanbul için gerçekçi (bu amaçların en iyi şekilde gerçekleştiği) bir miktar ise, Yozgat ya da Mardin için yüksek olup, bu bölgelerde istihdamı ve yatırımları olumsuz yönde etkiler. Keza 38 milyon TL'lik bir asgari ücret seviyesi Yozgat ya da Mardin için uygun ise İstanbul ya da Bursa için uygun ve anlamlı değildir. Aslında verimliliğin yanında bu bölgeler arasında geçim şartları (kira, yiyecek v.s. imkanları ve fiyatları) da aynı değildir. Yani Yozgat'ta bir insan 38 milyon TL.'ye geçinebilir, ancak İstanbul'da bu imkansızdır. Dolayısıyla bölgele arasındaki gelişme farkları, farklı asgari ücret uygulamalarını gerektirir.
- * Öte yandan kamuoyunda uzun süredir tartışılan asgari ücretin vergiden muaf tutulması, asgari ücretin düşük olduğu az gelişmiş yörelerden başlamak üzere uygulanmalıdır. Diğer bölgelerde de gelir vergisi oranı % 25'den % 10'a indirilmeli, zaten düşük olan bu ücretten sigorta primleri dışındaki damga vergisi ve tasarrufu teşvik fonu gibi kesintiler kaldırılmalı, ücret üzerindeki parafiskal yükümlülükler kaldırılmalıdır.
- * Bu uygulamalar neticesinde devlet vergi kaybına uğramakla beraber, kaçak işçi çalıştırmanın azalması neticesinde SSK gelirleri artacaktır.

Sonuç olarak, asgari ücret reformu ile az gelişmiş yörelerde istihdam ve yatırımlar artacak, işsizlik ve göç azalacak, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunulacak ve çalışanların refahı artacaktır.

i) Finans Dünyası

Ekonominin işleyişini ve sağlıklı gelişmesini sağlayan temel kurum olan finans kuruluşlarının bu temel fonksiyonunu ifa edebilmesi için belirli yapısal tedbirlerin alınması zaruridir.

- * Finans kuruluşlarının, halktan topladıkları sermaye kaynaklarını devlete satan kuru-

luşlar olmaktan çıkarılıp, sınai ve ticari faaliyetlere kaynak aktaran kuruluşlar olması sağlanmalıdır.

- * Finans kuruluşlarına topladıkları kaynakların belirli bir kısmını risk sermayesi, belirli bir kısmını da orta ve uzun vadeli yatırım sermayesi olarak kullandırma zorunluluğu getirecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- * Finans sektöründe ihtisaslaşmaya gidilmelidir.
- * Firmaların kendilerine kaynak aktarmak için finans sektörüne girmeleri önlenmelidir.
- * Faizsiz çalışan Özel Finans kuruluşlarının bankalar karşısındaki dezavantajlı konumları iyileştirilmelidir. Bütçe Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile kamu ihalelerinde ÖFK'ların teminat mektuplarının kabul edilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bunun kalıcı olabilmesi açısından Devlet İhale Kanunu'nda gerekli değişiklik yapılmalıdır.
- * ÖFK Katılma Hesaplarına uygulanan % 10'luk blokajın % 6'ya indirilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, özel finans kurumu sisteminin çalışma esasları gereği tamamen kaldırılması daha uygun olacaktır. Böylece bu kurumların sınai, ticari ve yatırım faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmalarına imkan sağlanmış olacaktır.
- * Teşvikli işlemlerde banka kredilerine uygulanan vergi, resim, harç istisnaları ÖFK aracılığı ile yapılan işlemlere de uygulanmalıdır.
- * ÖFK'lara da (bankalarda benzer şekilde) Borsa'da aracı kurum yetkisi verilmelidir.
- * Vakıfların mevduatlarını kamu bankaları yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.

j) Avrupa Birliği ile İlişkiler ve Gümrük Birliği

AB'nin Türkiye'yi genişleme sürecinde bırakması Türkiye'ye 39 yıllık tek taraflı tam üyelik sevdasından vazgeçip daha tutarlı, rasyonel ve gerçekçi bir dış politika stratejisi belirleme ve uygulama imkanı sağlayabilecektir. Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, sürekli kendisi aleyhine işleyen Gümrük Birliği yerine "Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması" temelinde kurumsal ve ekonomik ilişkilerini düzenlemelidir. Türkiye'yi Avrupa pazarlarından ve serbest ticaret ilkesinden kopamayacak böyle bir kurumsal ilişki modeli Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinde AB ipoteğinden kurtulmasını sağlayacaktır.

Türkiye ayrıca AB'nin 1981'den bu yana ciddi olarak yerine getirmediği mali yardım taahhütleri konusunda, en azından Gümrük Birliği Kararı'nda öngörülen 2,5 milyar ECU'lük

destek paketinin serbest bırakılmasını sağlayacak zorlamayı AB nezdinde yapmalıdır. Serbest ticarete haksız bir rekabet unsuru oluşturan ve günlerce gecikmelere yolaçan Türk vatandaşlarına vize mecburiyeti en azından işadamları için AB ülkeleri tarafından kaldırılmalıdır.

Diğer taraftan Türkiye'nin eko-stratejik ve jeo-kültürel avantajlarının ve menfaatlerinin yer aldığı Balkanlar, Rusya, Orta-Asya ve İslam dünyasındaki ülkelerle ilişkilerdeki bozulmanın düzeltilmesi için yoğun bir diplomatik ve ticari atak başlatılmalı. Bu çerçevede İsrail ile derinleşmekte olan askeri ilişkilere son verilmeli, siyasi ilişkiler asgari düzeyde tutulmalıdır. ECO ülkeleri ile Pamuk Birliği entegrasyonu bazında ekonomik bütünleşme güçlendirilmeli; başta İran, Irak, Ortadoğu, Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere İslam ülkeleri ile 1980 – 86 dönemindeki yoğun ekonomik ilişkiler yeniden canlandırılmalıdır.

4- MÜSİAD'ın Ekonomide 1998 Yılı Tahminleri

TABLO 35: MÜSİAD'IN EKONOMİDE 1998 YILI TAHMİNLERİ

GSMH BÜYÜME ORANI	% 4,5 – 5
ENFLASYON ORANI	% 80
BÜTÇE AÇIĞI	5 Katrilyon TL
TL / ABD Doları Kuru (Yıl Sonu)	375.000 TL
TL / Alman Markı Kuru (Yıl Sonu)	203.000 TL
İHRACAT (Bavul ticareti hariç)	30 Milyar Dolar
İTHALAT	52 Milyar Dolar
DIŞ TİCARET AÇIĞI	–22 Milyar Dolar
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI	– 5 Milyar Dolar

ISBN 975-7215-21-X